

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

1.1. Система фінансування закладів освіти: поняття, принципи, методи

Досвід суспільного розвитку підтверджує, що найуспішнішими сьогодні є ті країни, які мають різні механізми та діючі фінансові інструменти, що забезпечують високу рентабельність інвестицій в освіту. Але не завжди є можливість забезпечувати постійне розширення доступу до вищої освіти та фінансувати її виключно за державні кошти. Ці питання набувають особливої актуальності в Україні, оскільки аналіз фінансового забезпечення вищої освіти свідчить про неефективність моделі фінансування вищої освіти: дефіцит державного бюджету; неефективність фінансування інститутів, а не індивідів; зростання чисельності студентів швидшими темпами, ніж зростання обсягів державного фінансування вищої освіти, реальна тенденція до скорочення частки бюджетного фінансування у структурі доходів вищих навчальних закладів за рахунок збільшення позабюджетних надходжень [35].

Унаслідок недостатнього державного фінансування вищої освіти більшість навчальних закладів стоять перед складним завданням забезпечення ефективного функціонування при обмежених бюджетних ресурсах. За цих умов вищі навчальні заклади мають переосмислити своє місце і роль у системі ринкових відносин, знайти нові, мобілізувати внутрішні додаткові джерела фінансування для покриття своїх витрат на утримання та розвиток. Проблеми, що виникають при функціонуванні чинного фінансового механізму в галузі вищої освіти, потребують розробки і впровадження нових підходів і форм фінансування вищих навчальних закладів.

Для розуміння поняття "система фінансування вищої освіти" спочатку звернемося до поняття системи взагалі. Термін "система" походить від грецького, що в перекладі означає ціле, складене з частин; сполучення.

Поняття система - це сукупність елементів, що знаходяться у відношеннях і взаємозв'язку один з одним і створюють певну єдність, цілісність. Поняття "фінансова система" являє собою сукупність взаємозв'язаних елементів, що мають однорідні ознаки [23].

В науковій літературі немає конкретного визначення поняття системи фінансування освіти. Тому в даній роботі ми спробуємо дати своє визначення цього поняття на основі існуючих понять: "фінансова система" та "фінанси вищої освіти" [23, 75].

Система фінансування вищої освіти являє собою сукупність урегульованих фінансово-правовими нормами економічних відносин між рівноправними суб'єктами процесу надання освітніх послуг: державою, вищими навчальними закладами державної і недержавної форми власності, викладачами і студентами, що мають особливості в створенні та використанні фондів фінансових ресурсів для задоволення економічних і соціальних потреб в одержанні вищої освіти.

В умовах ринкової економіки особливість цих відносин полягає в тому, що вони характеризують дію різних економічних законів – як закону вартості, так і законів граничної корисності, попиту і пропозиції та інших подібних. У ринковій економіці виникають заклади вищої освіти з неоднаковою системою власності. Існуючі в них форми фінансування вимагають, щоб вони регулювалися різними за своєю суттю законами. Динаміка розвитку сфери надання освітніх послуг, а саме вищої освіти, виявляється у переході від оцінки переважно вартості освіти до оцінки її результатів.

Сьогодні розвиток в Україні ринкових умов господарювання вимагає розробки нових наукових підходів до визначення ролі вищої освіти в економічному житті суспільства, всебічного дослідження тенденцій її розвитку та закономірностей функціонування. В умовах ринкової економіки держава використовує економічні методи управління. Серед заходів, які потребують невідкладного вирішення, є саме підготовка висококваліфікованих кадрів, які потрібні економіці України. Тому вищі

навчальні заклади повинні готувати кадри з таким розрахунком, щоб молоді фахівці після закінчення навчального закладу мали можливість в умовах виробництва, виявити творчі сили й ініціативу, застосувати здобуті знання на практиці.

Система бюджетного фінансування освіти вміщує в собі принципи, форми та методи надання бюджетних асигнувань навчальним закладам .

Незалежно від джерел покриття фінансування освіти здійснюється на основі наступних принципів (рис.1.1).

Рис.1.1 Принципи фінансування освіти

Принцип плановості означає, що витрати з державного бюджету визначаються законом про державний бюджет України на кожний рік. Обсяг витрат та цільове спрямування коштів місцевих бюджетів ухвалюються рішенням сесій відповідних місцевих рад народних депутатів. Витрати з

децентралізованих фондів грошових коштів відображаються у фінансових планах і кошторисах витрат навчальних установ, балансах доходів і витрат підприємств, об'єднань, міністерств і відомств.

Принцип цільового спрямування коштів полягає у тому, що кошти плануються, відпускаються та використовуються на суворо визначені цілі та заходи відповідно до затверджених фінансових планів.

Принцип безповоротності та безвідплатності фінансування державних витрат — це надання коштів без прямого їх відшкодування (непряме ж відшкодування полягає в матеріальному прирості основних фондів для виробничої та невиробничої сфери, перспективна підготовка кадрів для суспільства тощо).

Принцип ефективного використання коштів має на меті одержання суспільно необхідного результату за мінімальних витрат фінансових ресурсів. Практичне здійснення цього принципу супроводжується вдосконаленням форм і методів оперативного управління освітньою та фінансовою діяльністю, розробкою додаткових важелів і стимулів, спрямованих на скорочення витрат та інтенсифікацію надання освітніх послуг.

Принцип поєднання власних, кредитних та бюджетних джерел полягає у тому, що під час визначення обсягу фінансування як держава, так і вищестоящі органи враховують наявність власних коштів, можливості одержання банківського кредиту і лише тоді, коли неможливо покрити витрати з зазначених джерел, вирішується питання про бюджетне або відомче фінансування. Цей принцип здійснюється як для покриття поточних витрат, так і для фінансування капітальних вкладень.

Принцип здійснення постійного контролю наявний для усіх виробничих, господарських і фінансових операцій у фінансуванні державних витрат. Контроль виконання дає можливість викрити недоліки й помилки у фінансовій діяльності, вжити заходів до їх усунення, а також надає зустрічну інформацію для перспективного й поточного планування державних витрат

як під час визначення цільового спрямування коштів, так і під час визначення їхнього обсягу. Фінансування вищої освіти держава може здійснювати шляхом:

- вкладання коштів у різні фактори виробництва освітніх послуг;
- фінансування конкретних навчальних закладів;
- надання фінансової підтримки безпосередньо тим, хто навчаються – кінцевим споживачам освітніх послуг [35].

При цьому держава може здійснювати як пряме, так і непряме фінансування вищої школи. Сутність непрямого методу полягає у фінансуванні розвитку вищої освіти "через" студента (індивідуальні гранти, іменні стипендії, податкові пільги, пільгові кредити). Щодо прямого методу фінансування вищої освіти, то існує декілька способів його реалізації:

метод фінансування «за результатами», що передбачає ретельний урядовий контроль якості надання освітніх послуг,

договірне фінансування, що базується на укладенні договору між представником навчального закладу і відповідними міністерствами або фінансовими установами,

фінансування «по видатках», що полягає у використанні кошторису на кожний з видів робіт.

Такі методи фінансування державою закладів вищої освіти призводить до конкуренції між ними за залучення студентів, більшої виборності в державному фінансуванні вищої освіти. Зміна ролі держави на ринку освітніх послуг тягне за собою зміну механізмів державного фінансування вищої освіти. Останнім часом в зарубіжних країнах використовується метод державного фінансування, орієнтований на безпосередню підтримку студентів, при тому, що заклади продовжують отримувати державні кошти непрямым методом і можливість отримання прямого фінансування з боку держави зберігається [27, 35].

Для сфери освіти характерний свій специфічний механізм фінансування. Специфіка його пов'язана з особливостями формування й

використання коштів в освітній сфері, в кожній освітній ланці та в різних навчальних закладах зокрема. Освітні заклади нашої держави в переважній більшості є бюджетними організаціями, і цим зумовлюється вся система їх фінансування. До початку 90 років минулого століття, коли панувала командно-адміністративна система Радянського Союзу, формування фінансової бази освіти здійснювалося із двох джерел: лівова частина із державного бюджету, а також із засобів державних підприємств, колгоспів та інших організацій. За роки незалежності України, особливо останні 5-10 років, з'явилося нове джерело, окрім бюджетного фінансування — це власні кошти, які вищі навчальні заклади отримують від платних послуг. Перелік платних послуг, які можуть надаватися державними навчальними закладами та бюджетними науковими установами, відображено у відповідних Постановах Кабінету Міністрів України №796 та № 1180 від 28 липня 2003р. Отже, формування нового механізму фінансування освіти супроводжується механізмом бюджетних коштів і залученням до сфери вищої освіти позабюджетних ресурсів із різних джерел [17].

Сфера вищої освіти розвивається під впливом як ринкових тенденцій, так і державного регулювання, яке базується на пріоритеті суспільних інтересів.

Важливо, що підготовка спеціалістів, яка фінансується з державного бюджету, в принциповому відношенні є таким же актом обміну, як і надання платних освітніх послуг. Зростання частки позабюджетних коштів фінансування в загальному обсязі асигнувань на освіту і професійну підготовку є показником розширення сфери ринкових відносин в освіті, її подальшої комерціалізації, що викликає необхідність сучасних підходів до фінансування освіти та ціноутворення на ринку освітніх послуг. Однак можливості розвитку ринкових відносин обмежені. Неможливо перевести на принцип комерційного розрахунку загальнотеоретичну, загальнонаукову, гуманітарну підготовку та фундаментальні дослідження, зокрема і у вищих навчальних закладах. Тому співвідношення між бюджетними і

позабюджетними коштами фінансування, між бюджетним і ринковим порядком фінансових відносин в освіті залежить від типу навчального закладу і профілю підготовки, від рівня і ступеня навчання, від обсягу фундаментальних і прикладних досліджень, від рівня розвитку післядипломної освіти та багатьох інших чинників [52, с.144].

Для забезпечення самозбереження і самовідтворення вищому навчальному закладу (ВНЗ), як мінімум необхідно відшкодувати затрати на підготовку спеціаліста в повному об'ємі. Існуюче в Україні безпосередньо державне фінансування, яке фактично розділяє всіх студентів на «платників» і «бюджетників», не забезпечує покриття усіх затрат ВНЗ на підготовку спеціаліста. Сьогодні має місце ситуація, коли платник «годує» бюджетника: ВНЗ в 3 – 4 рази переплачують суму, що фінансується з бюджету на покриття затрат по підготовці спеціаліста. Величина фінансування науково-дослідницьких робіт в більшості українських ВНЗ поки що незначна і пов'язана з отриманням індивідуальних грантів самими викладачами. На відміну від системи вищої освіти України, “значна частка засобів в бюджеті американських університетів пов'язана з прямими грошовими надходженнями в формі грантів на науково-дослідницьку роботу, що складає близько чверті надходжень в казну університету. Окремі дослідники також отримують гранти під конкретні проекти, які виділяються незалежними одне від одного федеральними органами влади” [59, с.27]. В Україні також необхідно збільшити цю складову надходжень в бюджет, використовуючи механізми замовлень зі сторони державних відомств і інституційних грантів від наукових фондів, що розподілятимуться на конкурсній основі.

Важливе джерело доходів навчальних закладів - плата за навчання, що надходить від студентів. Важливою ознакою елітності університетів є саме можливість встановлювати вищу плату за навчання. Підготовку спеціаліста може фінансувати підприємство. Однак саме такий вид позабюджетного фінансування найрідше зустрічається в Україні, в першу чергу, по причині тривалості підготовки, що затруднює процес планування. Навчальні заклади

можуть одержувати валютні кошти, ставши ініціаторами й організаторами підготовки висококваліфікованих кадрів для інших країн. Слід зазначити, що близько половини студентів-іноземців, які навчалися в СРСР, свого часу було зосереджено в навчальних закладах України. Чимало країн Африки і Південно-східної Азії і нині готові направляти молодь у нашу країну на навчання з тих профілів, якість підготовки яких визнається світовим співтовариством [52, с.145]. Двадцять п'ять тисяч іноземних студентів зі 110 країн отримують освіту в Україні; серед них 28 країн Європи, 40 країн Азії, 30 країн Африки та 12 – Латинської Америки [48, с. 264]. Але не можна допускати в сфері освіти формування ринку, над яким суспільство не мало б практично ніякого контролю. Сьогодні в Великобританії почали проявлятися недоліки і ризики, пов'язані з подібною ситуацією. Всупереч прогнозам, чисельність студентів з країн, які не є членами ЄС, скоротилася на 5 %, зменшилась чисельність студентів з країн Близького Сходу, але саме велике скорочення - на 25 % - торкнулося чисельності студентів, які приїхали з Китаю [89, с. 103].

Крім доходів від платних послуг ВНЗ можуть отримувати доходи від своєї власності, але вони залишаються невеликими навіть в тих країнах, де власність ВНЗ достатньо значна. Платні послуги, які надають ВНЗ, не завжди напряду пов'язані з їх освітньою діяльністю. Все ширше розповсюджується практика стягування ВНЗ повної собівартості за послуги не освітнього характеру, що надаються студентам, в частковості за їжу та проживання.

Значним джерелом поповнення фінансових ресурсів освітніх закладів може стати реалізація інтелектуальної власності їхніх працівників - винаходів, патентів, інновацій, товарної символіки навчальних закладів. Значним джерелом коштів ВНЗ можуть стати доходи від паралельного навчальній діяльності організації бізнеса. Прикладами такої бізнес-діяльності є магазини або супермаркети, що належать ВНЗ. При фінансовій направленості ВНЗ це можуть бути також банки, орієнтовані на кредитування своїх студентів для оплати навчання тощо. Ідея паралельного

бізнесу, окрім явних фінансових переваг порівняно з вкладенням коштів на депозит, повинна підтримувати і забезпечувати прагнення ВНЗ забезпечити практикою і робочими місцями своїх студентів. В цьому випадку студент, працюючи в організаціях створених при ВНЗ, крім практичного досвіду, має можливість зменшити тягар оплати за навчання. Як правило, студенти, особливо на останніх курсах, вже намагаються знайти роботу, не завжди за спеціальністю, а з метою тимчасового заробітку. На сьогоднішній момент лише приватні ВНЗ можуть собі дозволити розвиток такого напрямку. Державні ВНЗ поставлені в певні рамки існування і можливостей розвитку. Тому вирішення законодавчого урегулювання цього питання безумовно є вирішальним фактором для реалізації ідеї паралельного бізнесу. Крім того, університети можуть надавати послуги по підвищенню кваліфікації [50, с.91].

Досить поширеними стали й такі форми, як оренда приміщень, платні послуги наукових установ, що функціонують у структурі ВНЗ III-IV рівнів акредитації, платні послуги у сфері міжнародного співробітництва, у сфері фізичної культури і спорту, транспортних послуг, житлово-комунальних послуг та інші послуги, що надають освітні заклади України. Ще одним додатковим джерелом фінансування освіти та професійної підготовки є кошти спонсорів і благодійних організацій.

Бюджет держави не в змозі забезпечити повою мірою фінансування, тому навчальні заклади змушені шукати додаткові джерела фінансування. На нашу думку, вищим навчальним закладам, окрім визначених у нормативних документах освітніх послуг, варто дозволити надання права самостійно знаходити додаткові джерела фінансування, як це має місце у високорозвинених державах, наприклад США, Франції та ін., що в кінцевому підсумку вплине на якість підготовки фахівців.

Але поряд з цим існує небезпека для вищої школи. Так, Міністерство фінансів України та Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції протягом останніх років порушують питання про зміну статусу вищих навчальних закладів. Пропонується позбавити їх статусу бюджетної

установи і перетворити в організації отримувача бюджету. Звідси випливає цілий ряд негативних наслідків щодо оподаткування, пенсійного забезпечення й т.ін. Навіть найбільш потужні на сьогодні ВНЗ, для яких обсяги фінансових надходжень за рахунок надання платних послуг становлять понад 80%, не зможуть нормально функціонувати в новому статусі.

В умовах недостатнього фінансового забезпечення важливим також є розробка ефективного фінансово-економічного механізму ресурсного забезпечення освітньої діяльності на всіх рівнях освіти, зосередження ресурсів на найбільш пріоритетних напрямках розвитку освіти. Інвестиційна привабливість у значній мірі залежить від економічної самостійності освітніх закладів, зниження інвестиційних ризиків вкладень в освітню сферу, забезпечення прозорості процесів фінансово-господарського управління [80].

Отже, в процесі реформування сучасна система фінансування вищих навчальних закладів має ґрунтуватися на принципах відкритості та прозорості, повинні бути чітко прописані критерії формування бюджету для вищих навчальних закладів різного типу. Механізми платної освіти також мають бути прозорими й зрозумілими для платників, які повинні знати: за що саме вони платять, і які послуги вони отримують. Керівники вищих навчальних закладів мають дотримуватись фінансової дисципліни та господарської акуратності. Таким чином, оптимізація управління вищим навчальним закладом, удосконалення матеріально-технічної бази, поліпшення якості викладання і підвищення конкурентоспроможності випускників залишаються актуальними проблемами, над вирішенням яких продовжують працювати педагоги, вчені і державні діячі.

1.2. Нормативно-правове забезпечення управління фінансовими ресурсами галузі освіти

У сучасних умовах суттєво змінюється роль та значення вищої освіти. Вища освіта України зазнає значних змін, особливо із розгортанням інтеграційних процесів, прагненням України приєднатися до Болонського процесу. Умови фінансування діяльності ВУЗів вимагають комплексного підходу щодо правового регулювання. Адже, нерівномірність надходження коштів, збільшення рівнів інфляції, зміни форм і методів роботи ВУЗів впливають на планування, облік, контроль і фінансування, тому досить важливим при ньому є нормативно-правове регулювання системи фінансування.

Одним із основних джерел правового забезпечення фінансування системи вищої освіти є Конституція України. Конституція України у ст.53 визначає, що громадяни мають право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.

Отже, цим положенням держава бере на себе зобов'язання забезпечити фінансування безоплатного здобуття освіти.

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють суспільні відносини в галузі управління освітою, є: Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про освіту», Закон України «Про фахову передвищу освіту».

Однак нині виникає нагальна потреба подальшої розробки й вдосконалення нормативно-правових актів відповідно до новоприйнятих законів у сфері освіти. Досліджуючи нормативно-правове регулювання у сфері вищої освіти щодо забезпечення якості вищої освіти, варто відзначити, що маємо як нормативно-правові документи, які безпосередньо стосуються забезпечення якості вищої освіти, так і такі, що мають опосередкований вплив, однак тією чи іншою мірою визначають процеси чи процедури. Окремим додатком сформовано масив нормативно-правових актів, що згруповані за ієрархією їхнього створення та сили дії, які тією чи іншою

мірою належать до забезпечення якості вищої освіти. Для зручності проведення аналізу й подальшої роботи з ним поділили документи на документи зовнішнього й внутрішнього походження для закладів вищої освіти, а також відповідно до трьох розділів стандартів.

Вагомим інструментом у нормативно-правовому регулюванні забезпечення якості освіти стали Закон України «Про вищу освіту» від 01 липня 2014 р. і Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 р. Законом України «Про освіту» передбачено ряд позитивних новел, серед яких є вдосконалення поняття якості освіти (п. 29 ст. 1) із внесенням змін до Закону України «Про вищу освіту» й коригування поняття якості вищої освіти. Так, якість вищої освіти – це відповідність результатів навчання вимогам, встановленим законодавством, відповідним стандартом вищої освіти й / або договором про надання освітніх послуг (п. 23 ст. 1). Закон України «Про освіту» (ч. 2 ст. 41) щодо складових систем забезпечення якості освіти не вносив корективи, тому що Закон України «Про вищу освіту» чітко й повно сформував вказані складові системи.

Згідно зі ст. 16 Закону України «Про вищу освіту», система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із: 1) системи забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості); 2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти; 3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти й незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Натомість Законом України «Про освіту» (ч. 3 ст. 41) розширено перелік процедур і заходів, які здійснюються для забезпечення системи якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) у порівнянні з переліком, передбаченим Законом України «Про вищу освіту» (ч. 2 ст. 16).

Так, Законом України «Про освіту» додатково визначені такі процедури й заходи: 1) оприлюднені критерії, правила й процедури оцінювання

педагогічної (науково-педагогічної) діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників; 2) оприлюднені критерії, правила й процедури оцінювання управлінської діяльності керівних працівників закладу освіти. Ці додаткові заходи забезпечать проведення моніторингу управлінської діяльності всіх рівнів, зокрема й керівників структурних підрозділів, і дослідження прогресивних напрямів і проблем у такій діяльності.

З цією метою першочерговим є надання уповноваженим органом методичної допомоги вищим навчальним закладам у формуванні таких критеріїв (методичні рекомендації, інші документи надає Міністерство освіти і науки України відповідно до Положення про Міністерство освіти і науки України, яке затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 р. № 630 (п. 20, 68), правил і процедур оцінювання управлінської діяльності, а також затвердження та оприлюднення навчальними закладами вказаних процедур).

Гарантовані права громадян, щодо здобуття освіти забезпечуються створенням відповідних умов, передбачених Законом України «Про освіту». Згідно з ним ці права забезпечуються :

розгалуженою мережею закладів освіти, оснований на державній та інших формах власності, наукових установ, закладів післядипломної освіти;

відкритим характером закладів освіти, створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів громадянина;

різними формами навчання – очною, вечірньою, заочною, екстернатом, а також педагогічним патронажем.

Також цим законом регулюються :

питання надання державних стипендій і пільг учням і студентам;

соціального захисту вихованців, учнів, студентів, курсантів, слухачів, стажистів, аспірантів , докторантів і інших осіб незалежно від форм їхнього навчання і типів закладів , у яких вони навчаються;

способи сприяння одержанню освіти в домашніх умовах.

Управління освітою в Україні здійснюється системою державних органів і органів місцевого самоврядування (рис. 1.2).

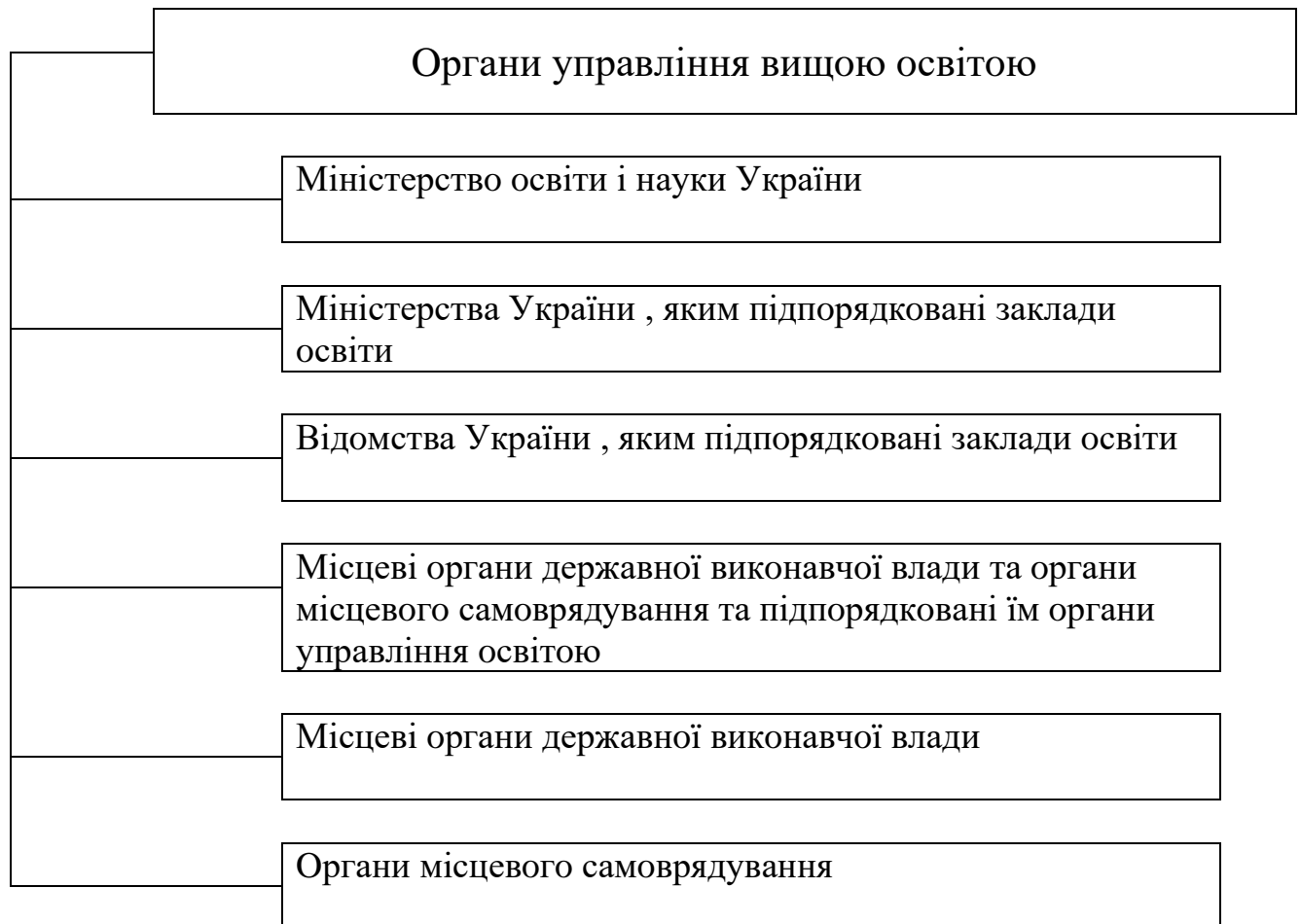

Рис.1.2. Система органів управління вищою освітою в Україні

До органів управління освітою належать:

Міністерство освіти і науки України;

міністерства і відомства України , яким підпорядковані заклади освіти;

Вища атестаційна комісія України;

Міністерство освіти і науки Автономної Республіки Крим;

місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування та підпорядковані їм органи управління освітою [1].

Державну політику в галузі освіти на місцях здійснюють місцеві органи державної виконавчої влади та органи місцевого самоврядування. Вони в межах своєї компетенції :

встановлюють не нижче визначених Міністерством освіти і науки України мінімальних нормативів обсягів бюджетного фінансування закладів освіти, установ, організацій системи освіти, що є у комунальній власності, та забезпечують фінансування витрат на їх утримання;

забезпечують розвиток мережі закладів освіти та установ, організацій системи освіти, зміцнення їх матеріальної бази, господарське обслуговування;

здійснюють соціальний захист працівників освіти, дітей, учнівської і студентської молоді, створюють умови для їх виховання, навчання і роботи відповідно до нормативів матеріально-технічного та фінансового забезпечення;

організують облік дітей дошкільного і шкільного віку , контролюють виконання вимог щодо навчання дітей у закладах освіти;

вирішують у встановленому порядку питання ,пов'язані з опікою і піклуванням про неповнолітніх , які залишились без піклування батьків, дітей-сиріт ,захист їх прав надання матеріальної та іншої допомоги;

створюють належні умови за місцем проживання для виховання молоді, розвитку здібностей, задоволення їх інтересів;

забезпечують у сільській місцевості регулярне безплатне підвезення до місця навчання і додому дітей дошкільного віку, учнів та педагогічних працівників;

визначають потреби, обсяг і розробляють пропозиції щодо державного замовлення на підготовку робітничих кадрів для регіону [1].

Законом України «Про освіту» окреслено одну з основних ролей ліцензування освітньої діяльності й акредитації освітніх програм. Так, передбачено, що ліцензування освітньої діяльності й акредитації освітніх програм є одними з основних інструментів, процедур і заходів забезпечення та підвищення якості освіти. Саме такі євроінтеграційні положення Закону України «Про освіту» й, звичайно, політика впровадження європейських стандартів і міжнародного досвіду у сфері вищої освіти дозволять

забезпечити якість вищої освіти на найвищому рівні. Вищі навчальні заклади мають одну з основних місій – це створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів.

Саме з метою досягнення вказаних цілей реформування у сфері вищої освіти й основних місій вищих навчальних закладів необхідно забезпечити якісне оновлення нормативно-правової бази у сфері вищої освіти, зокрема щодо забезпечення освітнього процесу.

Базовими нормативними документами, що визначають і регулюють внутрішнє забезпечення якості освітнього процесу, є Закон України «Про освіту» й Закон України «Про вищу освіту». Закон України «Про освіту» (ст. 1) визначає освітній процес як систему науково-методичних і педагогічних заходів, спрямованих на розвиток особистості шляхом формування та застосування її компетентностей. Термін «освітній процес» набув свого подальшого детальнішого змісту у сфері вищої освіти в Законі України «Про вищу освіту». Так, ст. 47 Закону України «Про вищу освіту» поняття освітній процес характеризується як інтелектуальна, творча діяльність у сфері вищої освіти й науки, що провадиться в закладі вищої освіти (науковій установі) через систему науково-методичних і педагогічних заходів і спрямована на передачу, засвоєння, примноження та використання знань, умінь та інших компетентностей в осіб, які навчаються, а також на формування гармонійно розвиненої особистості.

Фінансування вищих навчальних закладів державної форми власності здійснюється за рахунок коштів державного бюджету, призначених для фінансування спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки, інших центральних органів виконавчої влади, які мають у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади. Місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад можуть фінансувати вищі навчальні заклади державної форми власності відповідно до програм соціально-економічного розвитку регіонів.

Розміри бюджетних призначень на підготовку фахівців з вищою

освітою, а також підготовку наукових і науково-педагогічних працівників через аспірантуру і докторантуру визначаються у законі про державний бюджет.

Діяльність університетів нині регулюється більше ніж 200 законами. Так, згідно зі ст. 51 Бюджетного кодексу України, відповідно до затвердженого бюджетного розпису розпорядники коштів Державного бюджету України одержують бюджетні асигнування, що є підставою для затвердження кошторисів. Затвердження, а також коригування протягом бюджетного року кошторисів бюджетних установ здійснюється розпорядниками коштів відповідно до затвердженого бюджетного розпису Державного бюджету України. Затвердження змін до кошторисів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації державної і комунальної форм власності у зв'язку зі зміною обсягів доходів і видатків відповідно до затвердженого бюджетного розпису здійснюється керівниками цих закладів [7]. Статті 89 та 90 Бюджетного кодексу України дають можливість здійснювати фінансування вищих навчальних закладів державної і комунальної форм власності з різних бюджетних джерел.

Стаття 12 Закону України «Про плату за землю» звільняє від плати за землю вітчизняні заклади культури, науки, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, фізичної культури та спорту, які повністю утримуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів [8].

Отже, з бюджетів міст, областей, районів відповідні ради при перевиконанні своїх бюджетів зможуть надати допомогу ВНЗ. Така допомога може надаватися на усунення техногенних ситуацій, соціальну допомогу студентам, викладачам, ремонт гуртожитків, придбання житла.

Спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у галузі освіти і науки та інші центральні органи виконавчої влади беруть участь у встановленні нормативів матеріально-технічного, фінансового та іншого забезпечення вищих навчальних закладів (штатна чисельність співробітників, співвідношення кількості студентів і викладачів, навчальне

навантаження викладачів, розміри земельних ділянок, фінансування наукових досліджень, утримання навчальних аудиторій і лабораторій, бібліотек та фондів наукової і навчальної літератури, фінансування капітального будівництва, ремонту і утримання будівель і спортивно-оздоровчих споруд, придбання технічних засобів навчання та методичного забезпечення навчального процесу тощо), диференційованих залежно від статусу, рівня акредитації, типу вищого навчального закладу, напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців, та наукових напрямів підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації.

Фінансування за рахунок видатків Державного бюджету України підготовки фахівців з вищою освітою за напрямами і спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів у вищих навчальних закладах державної форми власності здійснюється в обсягах, необхідних для забезпечення на кожні десять тисяч населення навчання не менше як ста студентів у вищих навчальних закладах першого і другого рівнів акредитації та ста вісімдесяти студентів у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації.

Фінансування вищих навчальних закладів, що перебувають у власності Автономної Республіки Крим, та вищих навчальних закладів комунальної форми власності здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів.

Фінансування вищих навчальних закладів приватної форми власності здійснюється їх власниками.

Для фінансування вищих навчальних закладів можуть залучатися додаткові джерела фінансування, не заборонені законодавством.

Додатковими джерелами фінансування є:

кошти, одержані з інших джерел за надання освітніх послуг у відповідності з основною діяльністю;

плата за додаткові освітні послуги;

плата за наукові дослідження та інші роботи, виконані на замовлення;

доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, оренди приміщень;

дотації з місцевих бюджетів;

кредити і позики банків, доходи від депозитних вкладів тимчасово вільних коштів;

валютні надходження;

добровільні внески фізичних та юридичних осіб;

інші надходження.

Залучені кошти спрямовуються на здійснення статутної діяльності вищого навчального закладу у порядку і на умовах, визначених законодавством та його статутом.

Розмір плати за весь строк навчання або за надання додаткових освітніх послуг встановлюється вищим навчальним закладом у грошовій одиниці України - гривні, з урахуванням офіційно визначеного рівня інфляції за попередній календарний рік.

Розмір плати за весь строк навчання або за надання додаткових освітніх послуг встановлюється у договорі, що укладається між вищим навчальним закладом та особою, яка навчатиметься, або юридичною особою, що оплачуватиме навчання або надання додаткових освітніх послуг, і не може змінюватися протягом усього строку навчання. Типовий договір затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі освіти і науки.

Особи, які успішно навчаються у вищих навчальних закладах державної або комунальної форми власності за денною формою навчання за кошти державного або місцевого бюджету, забезпечуються стипендіями у розмірі не менше ніж два неоподатковуваних мінімуми доходів громадян. Порядок призначення і виплати стипендій встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Педагогічним та науково-педагогічним працівникам вищих навчальних закладів встановлюються доплати за науковий ступінь кандидата наук або

доктора наук у розмірах відповідно 15 та 20 відсотків посадового окладу, якщо наявність наукового ступеня не передбачена кваліфікаційними вимогами за посадою, яку обіймає працівник.

Законом встановлюються джерела, обсяги та види надходжень, які не є об'єктом оподаткування для вищих навчальних закладів всіх форм власності, а також встановлюються пільги щодо сплати податків і зборів для вищих навчальних закладів та осіб, які надають їм благодійну допомогу.

Показники державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою формуються за освітньо-кваліфікаційними рівнями спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі економіки на підставі узгодженого подання спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки (іншого центрального органу виконавчої влади, який має у своєму підпорядкуванні вищі навчальні заклади) та спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі праці та соціальної політики.

Показники державного замовлення на підготовку наукових і науково-педагогічних кадрів формуються за науковими напрямками спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у галузі економіки за поданням спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у галузі освіти і науки, інших центральних органів виконавчої влади, які здійснюють підготовку наукових та науково-педагогічних кадрів.

Отже, згідно зі ст. 64 Закону України «Про вищу освіту» основними джерелами фінансування закладів вищої освіти державної форми власності є кошти загальнодержавного та місцевих бюджетів, кошти галузей економіки, державних підприємств і додаткові надходження. Додатковими джерелами фінансування є: кошти, одержані з інших джерел за надання освітніх послуг відповідно до основної діяльності; плата за додаткові освітні послуги; плата за наукові дослідження та інші роботи, виконані на замовлення; доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, оренди приміщень; дотації з місцевих бюджетів; кредити і позики банків, доходи від депозитних

вкладів тимчасово вільних коштів; валютні надходження; добровільні внески фізичних та юридичних осіб; інші надходження [7].

В умовах складного фінансового стану економіки країни кожний навчальний заклад в межах правового поля має шукати і впроваджувати додаткові джерела фінансування, відпрацьовувати багатоканальну методологію цього процесу, створювати концептуальні основи організації фінансово-економічних відносин в освіті й удосконалювати організаційно-економічний механізм функціонування системи освіти, розробляти оптимальні моделі фінансового багаторівневого та багатоканального фінансування вищої школи; обґрунтовувати підходи до розроблення системи економічних норм і нормативів вищої школи в Україні на рівні світових стандартів.

Слід зазначити, що більше 60% видатків на освіту фінансується місцевими бюджетами Автономної Республіки Крим, областей, міст Київ та Севастополь. При цьому за рахунок державного бюджету практично повністю фінансується професійно-технічна освіта, навчальні заклади вищої освіти, післядипломна освіта, більшість програм матеріального забезпечення навчальних закладів і 100% досліджень і розробок у сфері освіти і науки.

1.3. Зарубіжний досвід фінансування освітньої галузі

У постіндустріальну епоху відбувається становлення світового ринку освітніх послуг. Домінуючими його рисами стають підвищення якості освіти, її доступність, ефективність та інноваційний характер. Участь України у Болонському процесі відкриває додаткові можливості для просування нашої країни на міжнародному ринку праці і потребує зміни структури освіти.

В цьому контексті актуальним є аналіз фінансування послуг вищої освіти в країнах Заходу і адаптація зарубіжного досвіду для України.

В західних країнах розвиток приватної освіти розглядається як чинник, що сприяє конкуренції і новаторству в наданні освітніх послуг. Аргументи прихильників приватного фінансування вищої освіти базуються на концепції людського капіталу. Згідно з цією концепцією освіта як інвестиції в людину підвищують продуктивність її праці, і відповідно заробітну плату, виходячи з цього студенти зобов'язані брати участь у фінансуванні своєї освіти. Ще одним аргументом на користь приватного фінансування освіти є те, що студенти, які оплачують навчання, є більш дисциплінованими, сумлінніше навчаються і вчасно закінчують вуз.

З іншого боку, є вагомі аргументи на користь державного фінансування. Вища освіта дає не лише економічні (грошові) доходи, а й особисту та зовнішню соціальну віддачу. Це, наприклад, прогрес науки, економічне зростання країни, зменшення рівня злочинності, вища якість і рівень життя, а також почуття власної гідності людини, самоповагу — все, що є ознакою особистої свободи. Такі вигоди важко (а часом неможливо) виміряти і порівняти з економічними формами доходу, проте значення їх зростає, що приводить багатьох вчених до переконання про безумовно найвищу загальну ефективність вкладень у вищу освіту порівняно з будь-якими іншими варіантами інвестицій [58, с. 88].

Фіскальні аргументи на користь державного фінансування вищої освіти полягають в наступному: оскільки вища освіта забезпечує зростання заробітків, то випускники вищих навчальних закладів платять більші податки. Якщо такі майбутні податкові надходження до бюджету будуть вищими, ніж поточні державні витрати на вищу освіту, то державне фінансування освіти є економічно вигідним.

Згідно з міжнародними оглядами, які були присвячені економічним проблемам вищої освіти в країнах Західної Європи, на початку XXI століття ці країни можна було поділити на 3 групи:

- країни, де навчання є безкоштовним (Німеччина, Швеція, Фінляндія, Норвегія, Данія, Португалія, Великобританія);

- країни з невисокою платою за навчання (Франція);
- країни з високою платою за навчання (Бельгія, Італія, Нідерланди, Швейцарія).

Співвідношення державного і приватного фінансування вищої освіти в різних країнах різне.

У Австрії та Італії частка державного фінансування у витратах на вищу освіту становить майже 90%, у Португалії і Фінляндії - приблизно 80%, у Канаді - 73%, у Великобританії, Данії, Швеції, Ірландії - близько 2/3. В США співвідношення державного та приватного фінансування становить 50:50.

На початку XXI століття бюджетне фінансування вищої освіти в США покривало 42,5% загальних витрат ВНЗ, у тому числі 12,4% - за рахунок федерального бюджету, 27,5% - за рахунок бюджетів штатів, 2,6% - за рахунок місцевих бюджетів. Державні навчальні заклади отримують від адміністрації штату до 50% усіх фінансових надходжень, а приватні вузи не мають майже ніякої підтримки [58, с. 88].

На сьогодні США – країна з високим рівнем розвитку освіти. ВНЗ Америки мають великий навчальний і науковий потенціал. Університети володіють значними коштами, що дає їм можливість здійснювати важливі і дорогі проекти. Річний бюджет ряду університетів перевищує бюджет деяких країн.

У США відсутня загальнодержавна система освіти. Навчальні заклади всіх рівнів, крім військових академій, не підвідомчі федеральному уряду. Влада фінансує федеральні освітні програми, у яких беруть участь як державні (штатів), так і приватні ВНЗ [37, с. 71-72].

Навчання в американських ВНЗ платне і плата є досить високою. Дані, щодо середньої вартості навчання у ВНЗ Америки наведено в табл. 1.1. Але таке становище певною мірою полегшується тим, що у США існує розвинута система допомоги студентам, які не мають достатньо коштів для навчання.

Таблиця 1.1

Середня вартість навчання у ВНЗ США за 2014-2021 роки

(тис.дол. за сучасним курсом)

Навчальний рік	Вищі навчальні заклади	
	приватні	державні
2014-2015	15,350	3,464
2015-2016	17,286	4,342
2016-2017	17,640	4,666
2017-2018	18,090	5,964
2018-2019	18,484	6,128
2019-2020	24,892	9,690
2020-2021	26,854	10,636

Американський студент має декілька джерел отримання коштів для оплати навчання: за нього можуть платити батьки або близькі родичі, є також можливість взяти кредит. Кредити для навчання дітей беруть 70% американських сімей. Деякі компанії та окремі меценати надають безповоротні позики (гранти) на освіту. Ще одним видом допомоги є позики, що надаються студентам чи їхнім батькам і мають цільове призначення – лише для оплати навчання. Проценти за ними дещо нижчі, ніж при оплаті звичайного кредиту.

Отже, у США сформувалася високоефективна система вищої освіти, що трансформувалась у розвиток національної економіки, забезпечивши її прогрес. У країні утвердився культ вищої освіти, який підтримується як державою, так і її громадянами. В остаточному підсумку це забезпечує досить високий рівень розвитку американської економіки.

Успіхи вищої освіти у США значною мірою залежали від обсягу вкладених фінансових ресурсів. Влада країни і штатів змогла виробити оптимальну модель фінансових ресурсів ВНЗ, яка забезпечує їх успішний розвиток. Певна частина належить приватним і спонсорським коштам, гранти і позики також відіграють істотну роль. Найнижчою є частка державних фінансових ресурсів, але це не впливає на бажання громадян отримати вищу освіту.

Останніми роками державні коледжі і університети відчули помітні зміни у співвідношенні статей доходів із різних джерел. Фінансування з урядових джерел зменшилося з 35,8% до 28,3%. Компенсацією за цю зміну є значне підвищення плати за навчання (з 12,9% до 29,6%), збільшення приватних пожертв, грантів і контрактів (з 2,5% до 10,2%), торгівлі й інших послуг (з 19,6% до 27,4%) [37, с. 71-72].

У Великобританії на початок XXI століття склалася така структура фінансування вузів: 67% їхніх доходів формується за рахунок державного фінансування і 33% - за рахунок приватних джерел (кошти окремих громадян, кошти приватних фірм, доходи від платних послуг).

Вища освіта у Великобританії має розгалужену мережу, Англія, Шотландія, Уельс та Північна Ірландія, мають певні відмінності у сфері освіти, та функціонує така система управління освітою, де самостійно вирішується питання її структури та функціонування мережі освітніх закладів.

У країні, після прийняття Акту про вищу освіту, зазнали деяких змін організаційні принципи керівництва наукою та вищою освітою. Головна роль у забезпеченні функціонування державної вищої освіти відводиться Раді фінансування вищої освіти в Англії (HEFCE) та відповідним управлінням у Шотландії, Уельсі й Північній Ірландії. Роль Ради – надавати відповідні рекомендації Державному секретареві з освіти Великобританії та розподіляти державні кошти фінансування університетів і коледжів.

У Великобританії налічується 116 університетів. Практично всі вони є державними або громадськими. Це означає, що вони залежать від коштів, виділених центральним урядом на навчання й дослідження, плати за навчання, внесеної британськими й іноземними студентами, а також доходу від досліджень, проведених на замовлення.

Університети мають доступ до значних фінансових та інших ресурсів, зокрема, для досліджень. Дохід від студентів складає приблизно дві третини від загального доходу, а решта надходить від досліджень. Оскільки університети

залежать від змін у державному фінансуванні й доході від студентів, дохід університету дедалі частіше прямо залежить від плати, внесеної студентами [21].

Діяльність вищих навчальних закладів фінансується з кількох джерел. Загальні витрати на навчальний рік державних університетів та коледжів Англії становлять понад 6,7 млн. фунтів стерлінгів. Ці кошти виділяються з державного бюджету через управління (міністерство) освіти та комітет науки і технологій.

Освіта у вищих навчальних закладах платна, університети та коледжі, що функціонують економічно незалежно, регулюють вибір спеціальностей залежно від попиту та інтересів вступників. Однак держава для підтримки деяких спеціальностей, переважно інженерних, практикує надання вступникам одноразової допомоги. Місцеві відділи освіти при меріях надають безпроцентні позики своїм студентам за умови повернення їх після завершення навчання та працевлаштування або під час навчання. Цю систему позичок введено Міністерством освіти у вересні 1990 р., і вона залежить від можливостей студентів та їхніх батьків. Величина позики залежить від того, чи живуть студенти з батьками чи там де навчаються, живучи поза домом, величина позики зменшується під кінець навчання [62, с. 323].

Різні наукові, благодійні місцеві та міжнародні організації, а також окремі університети надають допомогу талановитим студентам за високу успішність у навчанні. Нормативних документів на отримання позики або допомоги у Великобританії не існує.

Абсолютна більшість вузів Німеччини - державні і навчання в них для студентів безкоштовне. 97% студентів навчається у державних вищих навчальних закладах, а лише 3% - у приватних. При цьому більше 30% студентів отримують матеріальну допомогу або з федерального бюджету (33% всіх коштів), або з бюджетів земель (44,6%), або від громад (22,4%) [58, с. 88].

Сьогодні у цій європейській країні майже у кожному порівняно великому місті є вищі навчальні заклади. За два десятиріччя кількість студентів зросла майже у п'ять разів, проте за кількістю студентів Німеччина

знаходиться на рівні нижче середнього порівняно з розвинутими країнами світу.

Із середини 90-х рр. XX ст. німецька система вищої освіти захиталася під натиском реформ, спрямованих на впровадження у цей сектор ринкових механізмів для посилення конкуренції на рівні держави земель і окремих вищих навчальних закладах.

Головним принципом вищої освіти у Німеччині є "академічна свобода" - система, що дозволяє будь-якому студенту самостійно визначати перелік дисциплін, які увійдуть до його диплому. Система вищої освіти у Німеччині також має на увазі поєднання навчального процесу з науковими дослідженнями. Ці особливості визначають графік навчального процесу в університетах: кожний семестр складається з лекційних періодів (14-20 тижнів) і не лекційних, під час яких студент займається самостійною науковою роботою. Система вищої освіти об'єднує 326 навчальних закладів, переважна більшість яких є державними (недержавні вузи зобов'язані мати державну ліцензію для викладання). Основу системи складають університети і прирівняні до них ВНЗ (загальна кількість - 78): класичні університети (факультети медицини, гуманітарних і природничих наук, теології, соціології, економіки, сільського і лісового господарства, інженерії), технічні університети (інженерія), загальні університети (спеціальна професійна освіта і наукові дослідження), педагогічні інститути, медичні коледжі, філософсько-теологічні і церковні коледжі, коледж спорту. До числа ВНЗ не університетського типу належать професійні вищі школи (Fachhochschulen) (професійна освіта у галузі бізнесу, економіки, сервісу, сільського господарства і прикладного мистецтва) і коледжі мистецтва [54, с. 56-57].

Незважаючи на активне повсюдне впровадження три- або чотирирічних програм бакалаврату, в жодній дисципліні не було запровадження еквіваленту американським програмам одержання диплому.

Зовсім недавно у Німеччині виникла ціла низка невеликих приватних вищих навчальних закладах. Навчання ведеться англійською мовою, з метою

зацікавити іноземних студентів, у першу чергу із Америки і країн Південно-Східної Азії. Зараз там зареєстровано 250 студентів, які щорічно платять за навчання 10,000 євро. Термін навчання два або три роки.

Система фінансової допомоги студентам за схемою Федерального закону про сприяння освіті (ФЗСО) поєднує різні типи підтримки. Вона є фактично сумішшю грантів та позик, а також спеціальної соціальної допомоги. Уся допомога за схемою ФЗСО надається окремому студенту та розраховується як грошова підтримка. Вона надається студентам на початок навчання.

Незалежно від схеми ФЗСО існує позика на навчання. Її мета – підтримка студентів, які вже провчилися певний час [15, с. 9-17].

Фінансування вищої освіти у Франції здійснюється майже на 90% з коштів центрального бюджету. Їхнім розподілом займається Головне управління фінансів і адміністрації Міністерства національної освіти. Всі штатні співробітники вищої школи Франції є державними службовцями й у цій якості наймаються на роботу не окремими вузами, а міністерством. Більш детальний розподіл витрат на вищу освіту представлений на рис. 1.3.

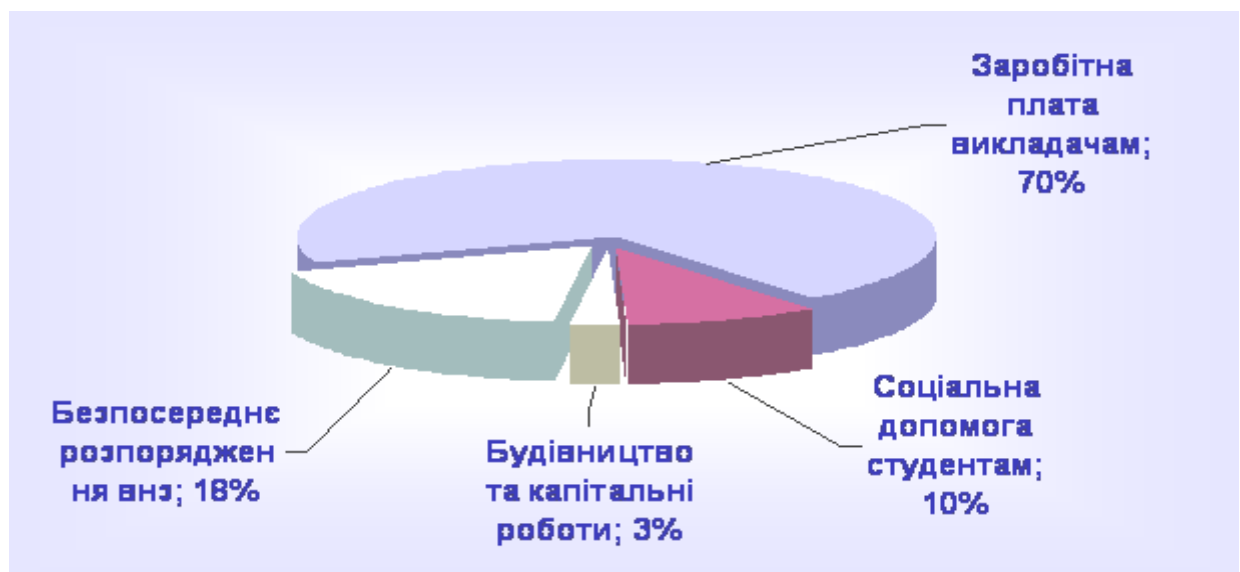

Рис. 1.3. Державні витрати Франції на вищу освіту

Відповідно до Закону від 1984 р. вузам надана фінансова автономія у використанні державних субсидій; вони можуть самостійно перерозподіляти виділені кошти по основних видах витрат і звітувати за них тільки по завершенні бюджетного періоду. Розподіл субсидій Міністерством національної освіти здійснюється відповідно до системи національних норм. Ці норми є основою загальнодержавного механізму розподілу коштів по конкретних вузах у формі субсидій на функціонування, інфраструктуру, викладацьку діяльність. Ці типи субсидій визначаються виходячи з аналізу кількісних параметрів, що характеризують масштаби діяльності й конкретних умов функціонування кожного навчального закладу.

Позабюджетні кошти становлять близько 12% загального фінансування французьких вузів. У цьому обсязі частки основних джерел у середньому становлять: близько 25% - внески за різні платні курси й інші форми підготовки; 20% - надходження за контракти по НДР; 15% - доходи від різних сервісних служб; 14% - вступні внески студентів і аспірантів. Приблизно 2% обсягу позабюджетних коштів надходять від місцевої влади й у якості прибутків від фінансової діяльності [98].

Державні стипендії одержує незначна частина студентів з родин з обмеженими матеріальними можливостями. Найбільш широко фінансова підтримка у формі стипендій або особливих виплат надається студентам 3-го циклу й аспірантам - протягом 1, 2 або 3 років вони можуть одержувати спеціальні “дослідницькі субсидії”, що виплачуються Міністерством національної освіти. Аналогічні субсидії та стипендії надаються також провідними науковими установами, національними програмами, професійними, суспільними й регіональними організаціями, фондами. В окремих випадках студентам може бути видана безпроцентна позичка з умовою погашення не пізніше чим через 10 років після закінчення навчання.

Таким чином, незважаючи на тенденцію до фінансової незалежності, частка державних засобів у бюджетах більшості європейських країн

зберігається на рівні близько 70%. Такого ж курсу необхідно дотримуватись і в Україні.

Проте, відповідно до світових тенденцій, зростання обсягів залучення приватних коштів в освіту, підняття рівня оплати у більшості європейських університетів вимагає розробки дієвої державної політики у сфері матеріальної підтримки студентів.

Державне фінансування у вищезазначених країнах здійснюється двома способами:

- 1) шляхом прямого виділення коштів з державних бюджетів;
- 2) через програми підтримки та цільових грантів.

Перший спосіб застосовується для фінансування лише державних вузів, а кошти другого способу є доступними як для державних, так і для приватних вузів і зазвичай розподіляються за конкурсом.

В країнах Заходу значного поширення набуло кредитування освіти, зокрема такі види освітніх кредитів:

- 1) кредити, що надаються за участю держави;
- 2) кредити, що надаються приватними банками на комерційній основі;
- 3) кредити, що надаються власне сферою освіти [88, с. 65].

Мотиви кожного з видів кредитування освіти різні. Освітні кредити, що надаються за активної ролі держави, забезпечують виконання державного замовлення і використовуються як інструмент соціальної політики. Головним пріоритетом у цьому випадку є підвищення доступності професійної освіти.

Банківські кредити на здобуття вищої освіти націлені на одержання прибутку. У системі освітнього кредитування переважають кредити, що надаються за державними схемами. Такого підходу дотримуються понад 60 країн світу. Комерційні банки кредитують навчання за власною ініціативою.

Найбільш різноманітна система освітніх кредитів діє в Європі та у США. У Франції велика кількість студентів вдається до соціальних студентських кредитів. Студентські кредити пропонуються банками під річний відсоток, який є на 1-2 пункти нижчим, ніж класичний кредит. Характерною рисою

студентського кредиту є довгий строк повернення боргу (9-10 років). Це зумовлене наданням студентові можливості відстрочити (у межах 4-5 років) початок виплат.

У Швеції навчання в основному безкоштовне. Окреме місце у фінансуванні освіти займає обов'язкове надання урядом країни з державного бюджету фінансової допомоги всім студентам, які цього потребують. Така допомога надається у вигляді грантів та кредитів (грант, який не підлягає поверненню може становити до 30% загального обсягу допомоги, а кредит - близько 70%) [58, с. 88].

У Норвегії кредит надається на 20 років і може бути частково погашений навчальним закладом.

Серед країн з трансформаційною економікою найбільш представницький досвід надання освітніх кредитів має Польща. Польський державний банк керує адмініструванням програми кредитування студентів, яка реалізується за участю 9 комерційних банків. Загальний кредитний пакет частково фінансується за рахунок бюджетних коштів, і держава бере на себе певний відсоток кредитного ризику разом з банком-кредитором. Максимальний строк погашення такого кредиту - 6 років під 6,7% річних [58, с. 89].

Пострадянські країни, в тому числі і Україна, успадкували від Радянського Союзу високий рівень освіти та розгалужену систему навчальних закладів. Державна система освіти СРСР забезпечувала безкоштовність, доступність освіти та сприяла отриманню якісних знань, необхідних для економічного розвитку. Проте сьогодні в цих країнах спостерігається зниження державного фінансування та запровадження платної освіти. Так, в Азербайджані та Грузії понад 35% студентів навчається на засадах платності, у Вірменії та Таджикистані - 41-43%, Молдові - 58%, Румунії - 59%, Естонії та Росії - 60%, Польщі - 62%, Україні - 67%, Киргизстані - 75% [67].

Слід звернути увагу на те, що освітні кредити неоднозначно розширюють доступність вищої освіти. Заміна державних механізмів фінансування вищої освіти освітніми кредитами означає зростання ризику для

їх користувачів. По-перше, виникає ризик того, що студент може і не закінчити навчання, а кредит доведеться повертати. По-друге, розпочинаючи навчання дуже важко (особливо в нашій державі) передбачити майбутні доходи випускника. А також вища освіта не завжди є гарантією успішного працевлаштування. Для родин з низьким рівнем доходу повернення кредиту може бути проблемою, а це, в свою чергу, зменшить попит на освіту. В Україні ВНЗ еволюціонують в бік диверсифікації джерел фінансування своєї діяльності. В умовах, коли 67% студентів навчаються на платній основі, виникає небезпека стихійної комерціалізації навчальних закладів та посилення тенденції нерівного доступу до освіти.

Таким чином, на нашу думку, саме збільшення диференціації видів фінансового забезпечення вищої освіти з усіма його особливостями зможе значно підвищити освітній рівень населення в країні. Адже саме доступна та якісна вища освіта є значним стимулом економічного зростання нашої країни та підвищення життєвого рівня населення.

Висновок до розділу 1

Основною метою в освітньому процесі є формування насправді гармонійно розвиненої кваліфікованої особистості. Поняття освітній процес є справді багатограним і комплексним терміном, який містить у широкому значенні різні елементи, серед яких: форма здобуття освіти, рівні освіти, форми організації освітнього процесу й види навчальних занять, отримання кваліфікації, учасники освітнього процесу (здобувачі вищої освіти й науково-педагогічні працівники), академічна мобільність тощо.

З метою реалізації права особи на нові форми освіти необхідно розробити положення про форми здобуття освіти, яке затверджується у встановленому законом порядку центральним органом виконавчої влади у сфері освіти й науки. У ст. 10 Закону України «Про освіту» визначено нові складники системи освіти, серед них: спеціалізована освіта; фахова передвища освіта; освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта. Законом України «Про освіту» визначено лише загальні засади вказаних складників системи освіти й надано визначення понять, тому з метою імплементації положень вказаного закону необхідно розробити нормативно-правові акти, які будуть визначати порядок, умови, форми й особливості здобуття спеціалізованої, фахової передвищої та освіти дорослих.

Крім цього, з приводу спеціалізованої освіти, яка відповідно до Закону України «Про освіту» (ст. 21) є освітою мистецького, спортивного, військового чи наукового спрямування, необхідно розробити Положення про заклади спеціалізованої освіти відповідно до визначеного законом спрямування та затвердити у встановленому спеціальним законом порядку. Ще одним із прогресивних положень Закону України «Про освіту» (ст. 40) є запровадження Єдиного державного реєстру документів про освіту, що забезпечить функціонування єдиної систематизованої інформаційної бази щодо здобутої освіти.

РОЗДІЛ II. АНАЛІЗ СТАНУ ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ НА ПРИКЛАДІ ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

2.1. Загальна характеристика закладу освіти

Гайсинський медичний коледж заснований в 1928 році з метою підготовки середніх медичних кадрів для південно-східного регіону Поділля на підставі угоди ініціативної групи батьків учнів та Тульчинської окружної інспектури народної освіти, затвердженої Наркомосвіти УРСР. Спочатку він існував як медпрофшкола, а в 1930 році реорганізований в медичний технікум. З 1954 року відповідно до наказу МОЗ УРСР навчальний заклад отримав назву медичного училища. З липня 2005 року - медичний коледж.

Свою роботу навчальний заклад розпочав в складних умовах. Перший рік медпрофшкола функціонувала на основі самофінансування. В той час навчались студенти лише однієї групи. Не було власного приміщення і майбутні спеціалісти навчались в одному із класів сусідньої школи. Майже не було наочних посібників, були відсутні підручники. Не мав навчальний заклад і гуртожитку.

Після закінчення Великої Вітчизняної війни навчальний заклад відновив свою діяльність. В 1948 році відбувся перший випуск фахівців за профілем Сестринська справа.

Коледж у своїй діяльності використовує майно загальнодержавної власності, є вищим навчальним закладом освіти другого рівня акредитації, який провадить свою діяльність, пов'язану із здобуттям вищої освіти та кваліфікацій за ліцензованими спеціальностями, і має відповідний рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення.

У Коледжі здійснюється підготовка фахівців за спеціальностями освітньо-кваліфікаційного рівня молодшого спеціаліста і бакалавра. Коледж має право надавати освітні послуги, пов'язані з одержанням професійної освіти на рівні кваліфікаційних вимог до підготовки робітничих професій,

повної загальної середньої та позашкільної освіти.

Коледж веде самостійний баланс, має реєстраційні рахунки в Державному казначействі України та рахунки в установах банків, має гербову печатку, штампи, власні знаки, логотип тощо.

За наслідками ліцензування Коледж має право на провадження освітньої діяльності, пов'язаної з наданням вищої освіти на рівні кваліфікаційних вимог до молодшого спеціаліста за напрямом та спеціальностями:

1201 Медицина,

5.12010101 "Лікувальна справа",

1201 Медицина, 5.12010102 "Сестринська справа"

Коледж акредитовано з вищезгаданих спеціальностей і має право видачі випускникам дипломів про вищу освіту державного зразка. Коледжу надано право на провадження освітньої діяльності за рівнем повної загальної середньої освіти і видачі документів про повну середню освіту державного зразка.

Цілі діяльності Гайсинського медичного фахового коледжу:

- забезпечення здобуття вищої освіти і задоволення інших освітніх потреб здобувачів вищої освіти та інших осіб;

- підготовка згідно з державним замовленням і договірними зобов'язаннями висококваліфікованих фахівців для системи охорони здоров'я України;

- провадження освітньої діяльності за освітнім рівнем повної загальної середньої освіти;

- атестація педагогічних працівників;

- підготовка абітурієнтів до вступних іспитів, профорієнтаційна робота;

- організація і проведення у тісному зв'язку з навчальним процесом науково-пошукової роботи;

- культурно-освітня, методична, видавнича, фінансово-господарська діяльність;

- надання платних послуг, передбачених діючим законодавством;

- розповсюдження медичних, санітарно-гігієнічних та екологічних знань серед населення області;

- здійснення зовнішніх зв'язків.

Метою діяльності Коледжу є:

- здійснення освітньої, наукової та впроваджувальної діяльності, яка забезпечує підготовку у Коледжі висококваліфікованих фахівців для галузі, виходячи з потреб ринку праці;

- забезпечення впровадження ступеневої підготовки фахівців;

- об'єднання матеріально-технічної бази та інтелектуального потенціалу для найефективнішого їх використання;

- прискорення інтеграції Коледжу у світовий освітній простір, підвищення конкурентоздатності підготовлених фахівців на внутрішньому і зовнішніх ринках праці;

- посилення і розширення видів освітньої, дослідницької і впроваджувальної діяльності.

Основними напрямками діяльності Коледжу є:

- підготовка за державним замовленням і за договірними зобов'язаннями фахівців медичної галузі;

- надання повної загальної середньої освіти;

- надання інших освітніх послуг, не заборонених законодавством;

- наукова і науково-технічна, інформаційно-консультаційна діяльність;

- культурно-освітня, методична, видавнича діяльність;

- фінансово-господарська, виробнича діяльність;

- участь у міжнародних освітніх та наукових програмах, програмах міждержавного обміну студентами та науково-педагогічними (педагогічними) працівниками;

- організація і проведення прикладних наукових досліджень і дослідно-конструкторських робіт;

- проведення профорієнтаційної роботи і довузівська підготовка молоді;

- міжнародне співробітництво.

Гайсинський медичний коледж проводить свою діяльність відповідно до Конституції України, Законів України "Про освіту", "Про вищу освіту", «Про мови в Україні», Статуту Університету та цього Положення.

Коледж здійснює підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем "бакалавр", "молодший спеціаліст". Освітня діяльність здійснюється на підставі ліцензій, які видаються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Коледж здійснює навчання студентів на основі базової та повної загальної середньої освіти. Студенти, зараховані до Коледжу на основі базової загальної середньої освіти, одночасно навчаються за освітньо-професійними програмами підготовки молодшого спеціаліста та програмою повної загальної середньої освіти.

Основними завданнями Коледжу є:

- здійснення освітньої діяльності за ліцензованими спеціальностями, перелік яких визначається чинними нормативними актами;
- надання повної загальної середньої освіти;
- забезпечення виконання державного замовлення та інших договорів на підготовку фахівців з вищою освітою;
- здійснення науково-дослідної роботи ;
- впровадження наукових розробок;
- вивчення попиту на окремі спеціальності, інформування про ринок зайнятості абітурієнтів та студентів, сприяння працевлаштуванню випускників;
- забезпечення культурного і духовного розвитку, здійснення спортивної та оздоровчої діяльності, створення належних умов для виховання й праці студентів та працівників Коледжу;
- забезпечення набуття студентами професійних знань відповідно до освітніх стандартів, підготовки їх до професійної діяльності;
- участь у міжнародних освітніх і наукових програмах;
- забезпечення високих етичних норм, атмосфери доброзичливості й взаємної поваги у стосунках між працівниками, викладачами та студентами;

- провадження освітньої діяльності, яка включає навчальну, виховну, наукову, культурну, методичну діяльність;
- забезпечення умов державного контракту та інших угод на підготовку фахівців з вищою освітою;
- створення належних умов для практичного навчання студентів;
- перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів;
- проведення профорієнтаційної роботи серед молоді, підготовка до навчання в Університеті;
- проведення наукових конференцій, семінарів та інших заходів;
- проведення фінансово-господарської діяльності.

Коледж має право:

- готувати фахівців за державним замовленням і замовленнями організацій, установ, підприємств, місцевих органів виконавчої влади, громадських організацій та за договорами з фізичними та юридичними особами;
- надавати освітні послуги, пов'язані з здобуттям вищої освіти, повної загальної середньої освіти, зокрема іноземним громадянам;
- видавати дипломи про вищу освіту державного зразка з акредитованих спеціальностей та атестати про повну загальну середню освіту;
- видавати посвідчення та сертифікати за зразками, затвердженими Кабінетом Міністрів України про одержану робітничу професію;
- користуватися пільгами, встановленими законодавством для вищих навчальних закладів;
- створювати на госпрозрахунковій основі коротко- та довгострокові ліцензовані курси з підготовки та перепідготовки спеціалістів;
- надавати платні послуги згідно з "Переліком платних послуг, які можуть надаватися державними навчальними закладами", затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 20.01.1997 р. № 38, та затверджувати кошториси на їх надання;

- отримувати кошти і матеріальні цінності (будинки, споруди, обладнання, транспортні засоби тощо) від органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій (зокрема благодійних), фізичних та юридичних осіб;
- розвивати власну соціальну базу, мережу спортивних, оздоровчих, лікувально-профілактичних і культурних об'єктів і закладів харчування;
- здійснювати виробничо-господарську діяльність, реалізувати вироблену продукцію (роботи і послуги) та майно за договірними цінами і тарифами;
- надавати додаткові освітні послуги згідно з законодавством;
- у встановленому порядку входити до складу навчально-науково-виробничих комплексів;
- створювати у встановленому порядку структурні підрозділи;
- від імені Університету на підставі наданих повноважень керівнику Коледжу- виступати замовником та здійснювати закупівлю відповідно до Закону України «Про здійснення державних закупівель»;
- укладати договори з юридичними і фізичними особами для виконання, покладених на нього, завдань відповідно до законодавства, встановлювати прямі зв'язки з навчальними закладами, науковими установами системи освіти, зарубіжних країн, міжнародними організаціями, фондами, фірмами та іншими організаціями у встановленому законодавством порядку, співпрацювати в організації дослідної роботи та за її результатами отримувати документи міжнародного зразка;
- приймати на роботу та звільняти науково-педагогічних, педагогічних та інших працівників Коледжу;
- визначати форми організації і стимулювання праці в установленому порядку;
- списувати з балансу непридатні чи застарілі основні фонди згідно з законодавством;

розвивати власну мережу спортивно-оздоровчих, лікувально-профілактичних і культурних закладів;

- видавати навчальні посібники, тести, конспекти лекцій, методичні матеріали, монографії, матеріали конференцій, газети відповідно до чинного законодавства України;
- створювати фонд розвитку матеріально-технічної бази і соціальної інфраструктури Коледжу;
 - встановлювати і затверджувати посадові оклади згідно з законодавством у межах фонду оплати праці;
- встановлювати працівникам надбавки за високі творчі й виробничі досягнення незалежно від особистого внеску в межах фонду заробітної плати, зменшувати або повністю скасовувати їх;
- встановлювати працівникам доплати за суміщення професій (посад), розширення зони обслуговування або збільшення обсягів виконуваних робіт, а також виконання поряд з основною роботою обов'язків тимчасово відсутніх працівників за рахунок і в межах фондів заробітної плати;
- отримувати послуги і технічну допомогу від державних і недержавних підприємств, установ, організацій і громадян;
- організовувати заочне та дистанційне навчання для осіб, які бажають отримувати вищу освіту без відриву від виробництва;
- реалізовувати власну продукцію (роботи, послуги) та майно за цінами й тарифами, що встановлюються самостійно на договірній основі, а у випадках, передбачених законодавчими актами України - за фіксованими і регульованими державою цінами і тарифами;
- організовувати власну оптову, роздрібну і фірмову торгівлю, заклади громадського харчування, виробництво товарів широкого вжитку, а також продукції продовольчого і виробничо-технічного призначення;
- мати сторожову та воєнізовану охорону;
- інші права, не заборонені законодавством.

Оскільки чисельність співробітників і об'єм роботи в бухгалтерії значні у її складі організовані 4 відділи на чолі з заступниками головного

бухгалтера. Детальна організаційна структура бухгалтерії представлена на рис. 2.1.

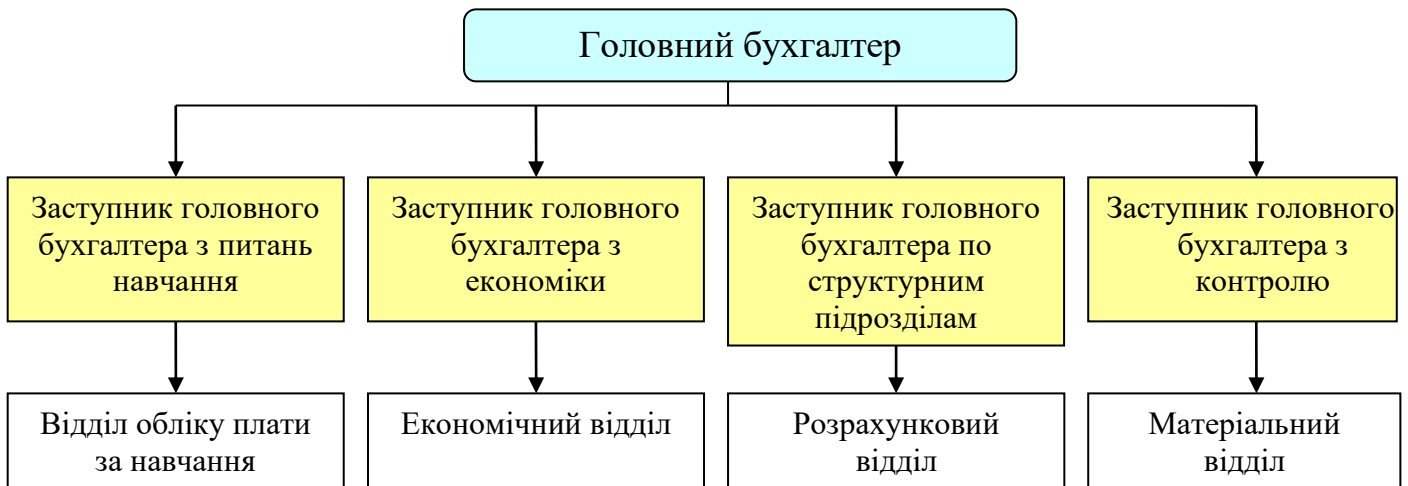

Рис. 2.1 Організаційна структура бухгалтерії коледжу

Ведення бухгалтерського обліку в університеті забезпечується ліцензійною програмою «1-С: Підприємство», яка створює необхідні можливості та допомагає своєчасно, швидко та бездоганно виконувати усі необхідні дії бухгалтера, формувати усі необхідні звіти у повному обсязі та в урочний час.

2.2. Методологічне забезпечення фінансування коледжу

Бюджетні організації фінансуються безпосередньо з державного або місцевого бюджету. Бюджетне фінансування - це виділення коштів з бюджету (державного або місцевого) в розпорядження керівників установ та організацій на здійснення витрат, передбачених бюджетом.

Гайсинський медичний коледж для забезпечення своєї діяльності та виконання покладених на нього функцій складає і затверджує кошторис доходів та витрат відповідно з бюджетними призначеннями, встановленими Законом України про Державний бюджет.

При складанні звітності про виконання кошторисів доходів і видатків Гайсинський медичний коледж керується вимогами наступних документів:

Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.06.1999 р. № 996-XIV, зі змінами та доповненнями;

Порядком подання фінансової звітності, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 28.02.2000 р. № 419 (далі - Порядок № 419);

Інструкцією з інвентаризації основних засобів, нематеріальних активів, товарно-матеріальних цінностей, коштів і документів, розрахунків та інших статей балансу, затвердженої наказом Головного управління Державного казначейства України від 30.10.98 р. № 90;

Порядком казначейського обслуговування позабюджетних коштів установ та організацій, що містяться за рахунок коштів державного бюджету, затвердженим наказом Головного управління Державного казначейства України від 25.03.99 р. № 27.

Згідно з Інструкцією № 48 коледж надає звітність про виконання кошторисів доходів і витрат у такому обсязі:

місячна звітність:

№ 2мдб «Звіт про виконання кошторису доходів і видатків установи (загальний фонд)»;

№ 2-валюта «Звіт про використання асигнувань із загального фонду з міжнародної діяльності України»;

№ 4-1 «Звіт про надходження і використання спеціальних коштів»;

№ 4-2 «Звіт про надходження і використання сум за дорученнями»;

№ 4-3 «Звіт про депозитні суми»;

№ 4-4 «Звіт про рух інших власних надходжень»;

№ 4-5 «Звіт про використання субвенцій, отриманих з інших бюджетів»;

№ 4-6 «Звіт про надходження і використання інших доходів (спеціальний фонд)»;

№ 7г «Звіт про кредиторську заборгованість бюджетних установ».

Річна звітність:

№ 1 «Баланс»;

№ 2 «Звіт про виконання кошторису доходів і видатків установи (загальний фонд)»;

№ 2-валюта «Звіт про використання асигнувань із загального фонду з міжнародної діяльності України»;

№ 3 «Звіт про виконання плану по штатах і контингентам»;

№ 4-1 «Звіт про надходження і використання спеціальних коштів»;

№ 4-2 «Звіт про надходження і використання сум за дорученнями»;

№ 4-3 «Звіт про депозитні суми»;

№ 4-4 «Звіт про рух інших власних надходжень»;

№ 4-5 «Звіт про використання субвенцій, отриманих з інших бюджетів»;

№ 4-6 «Звіт про надходження і використання інших доходів (спеціальний фонд)»;

№ 4-1-зведена "Звіт про надходження і використання спеціальних коштів»;

№ 4-4-зведена "Звіт про рух інших власних надходжень»;

№ 7 «Звіт про заборгованість бюджетних установ».

Бюджетне призначення являє собою повноваження, надане головному розпоряднику бюджетних коштів законом України про Державний бюджет, яке дозволяє фінансовому органу надавати бюджетні асигнування для здійснення платежів на конкретні заходи за рахунок коштів відповідного бюджету. При цьому під асигнуваннями розуміються повноваження, дані розпоряднику бюджетних коштів, на взяття зобов'язань та витрачання бюджетних коштів на конкретні цілі в процесі виконання бюджету, що надаються у відповідності з бюджетним призначенням [11].

Кошти з бюджету надаються у розпорядження керівників міністерств, відомств, органів місцевих адміністрацій, керівників окремих установ. Зазначені керівники є розпорядниками коштів бюджету.

Основним нормативним документом, який регулює всі питання, які стосуються складання, розгляду, затвердження та виконання кошторисів доходів і видатків бюджетних установ, є постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2002г. № 228.

Кошторис прибутків і видатків бюджетної установи є основним плановим документом, який підтверджує повноваження щодо отримання доходів і здійснення видатків, визначає обсяг і спрямування коштів для виконання нею своїх функцій та досягнення цілей, визначених на рік відповідно до бюджетних призначень [11].

Кошторис доходів і витрат університету складається з двох частин: загального і спеціального фонду.

1. Загальний фонд кошторису містить обсяг надходжень із загального фонду бюджету та розподіл видатків відповідно до економічної класифікації для виконання університетом основних функцій;

2. Спеціальний фонд кошторису містить обсяг надходжень із спеціального фонду бюджету та їх розподіл згідно повної економічної класифікації на здійснення видатків спеціального призначення, а також на реалізацію пріоритетних заходів, пов'язаних з виконанням університетом основних функцій.

План асигнувань із загального фонду бюджету установ являє собою помісячний розподіл видатків, затверджених по кошторису для загального фонду, за скороченою економічною класифікацією, і регламентує взяття установою зобов'язань (придбання товарів, робіт, послуг, укладення договору) і здійснення інших аналогічних операцій протягом бюджетного року, відповідно до якого необхідно буде здійснити платіж протягом року.

Затверджена дохідна частина загального фонду кошторису університету є підставою для фінансування її видаткової частини.

Відповідно до тимчасової інструкції № 28 в даний час поки що діють дві форми фінансування витрат бюджетних установ:

1) фінансування за відомчою структурою;

2) фінансування через органи Держказначейства.

Університет фінансується через органи Держказначейства з січня 1999 року, тому поточні рахунки в уповноважених установах банків були закриті. На відповідний рік в органах Держказначейства на ім'я Гайсинського медичного коледжу були відкриті реєстраційні рахунки, з яких здійснюються платежі на користь суб'єктів господарської діяльності, які виконали роботи або надали послуги.

Порядок відкриття реєстраційних рахунків розпорядників бюджетних коштів в органах Держказначейства визначений наказом Державного казначейства України «Про затвердження Порядку відкриття рахунків у національній валюті в органах Державного казначейства України» від 02.12.2002 року № 221.

Реєстраційні рахунки розпорядників коштів відкриваються на один бюджетний рік у розрізі розділів бюджетної класифікації та щорічно оновлюються [9].

При відкритті реєстраційних рахунків кожному рахунку присвоюється відповідний номер, у якому перші шість знаків - код функціональної класифікації видатків, і наступні п'ять знаків - код отримувача бюджетних коштів [9]. Через дріб проставляється код коштів:

- 0 - кошти загального фонду державного бюджету;
- 1 - спеціальні кошти;
- 2 - кошти на виконання окремих доручень;
- 3 - депозитні суми;
- 4 - інші власні надходження;
- 5 - субвенції, отримані з бюджетів інших рівнів;
- 6 - інші кошти спеціального фонду, які надходять відповідно до розпорядження вищестоящих розпорядників коштів;
- 7 - інші кошти спеціального фонду, зараховані безпосередньо на рахунки установ.

Нижчий розпорядник бюджетних коштів, тобто ректор університету

самостійно здійснює процедуру оплати рахунків через органи Держказначейства без залучення вищестоящих розпорядників. Для цього з метою обліку та контролю за бюджетними коштами в операційно-контрольному управлінні Держказначейства для кожного реєстраційного рахунку розпорядника відкривається особиста картка, яка містить повну інформацію про обсяг виділених коштів на оплату витрат, про суму їх використання та залишок у розрізі статей бюджетної класифікації.

Планом рахунків для обліку фінансування бюджетних організацій передбачено кілька рахунків:

- 32 «Рахунки в казначействі»;
- 68 «Внутрішні розрахунки»;
- 70 «Доходи загального фонду».

Для обліку руху грошових коштів на реєстраційних рахунках, відкритих в органах Державного казначейства України, використовується рахунок 32 «Рахунки в казначействі».

До рахунку 32 «Рахунки в казначействі» відкриваються наступні субрахунки: 321 «Реєстраційні рахунки»; 322 «Особові рахунки»; 323 «Спеціальні реєстраційні рахунки для обліку спеціальних коштів»; 323 «Спеціальні реєстраційні рахунки для обліку сум за дорученнями»; 325 «Спеціальні реєстраційні рахунки для обліку депозитних сум»; 326 «Спеціальні реєстраційні рахунки для обліку інших власних надходжень»; 328 «Спеціальні реєстраційні рахунки для обліку субвенцій, отриманих з бюджету іншого рівня»; 329 «Спеціальні реєстраційні рахунки для обліку інших доходів спеціального фонду».

Крім розглянутих вище рахунків, головні розпорядники коштів для обліку сум доходів загального фонду кошторису використовують рахунок 70 «Доходи загального фонду», до якого відкриваються наступні субрахунки:

701 «Асигнування з державного бюджету на видатки установи та інші заходи»; 702 «Асигнування з місцевого бюджету на видатки установи та інші заходи».

В умовах дефіциту фінансових ресурсів, особливо в бюджетних установах і організаціях, одним найважливішим і необхідним є аналіз виконання кошторису доходів і видатків бюджетної установи.

Основними матеріалами при аналізі кошторисів витрат є Форма № 2 «Звіт про виконання кошторису видатків за бюджетними асигнуваннями».

У Формі № 2 враховуються два види витрат: касові та фактичні. У касові видатки включаються суми, оплачувані установами банку з бюджетних рахунків шляхом безготівкових розрахунків і готівкою. Касові видатки зменшуються на суми, внесені в банк в рахунок відновлення кредитів. Касові витрати не перевищують річних асигнувань, за уточненими в кошторисі і окремими кодами витрат.

У фактичні витрати включаються витрати, оформлені відповідними документами в установленому порядку.

При аналізі виконання кошторису касові видатки повинні зіставлятися з відкритими кредитами і з фактичними витратами, а фактичні витрати - з асигнуваннями уточненими у кошторисі як в цілому, так і по окремих економічних кодах витрат.

Основним джерелом інформації про використання робочого часу в університеті є дані табельного обліку, які знаходять відображення в таблиці обліку відпрацьованого робочого часу та підрахунки заробітку (ф. № Т-13).

У вищих навчальних закладах для професорсько-викладацького складу в основу нормування його праці, покладена річне навчальне навантаження в академічних годинах відповідно до навчального плану.

Основною формою оплати праці в бюджетних організаціях є погодинна, яка має дві відмінності: штатно-окладну і погодинну систему оплати. Штатно-окладна система оплати праці передбачає встановлення кожному працівникові місячного окладу (ставки) відповідно до своєї посади, і інших чинників.

Відповідно до Закону України «Про оплату праці» заробітна плата поділяється на основну, додаткову, інші заохочувальні та компенсаційні виплати.

Заробітна плата при погодинній оплаті визначається відповідно до тарифної ставки і кількості фактично відпрацьованого часу. Тарифна ставка - це величина заробітної плати в одиницю часу. Існують годинні, денні і місячні тарифні ставки. В університеті застосовуються переважно місячні тарифні ставки заробітної плати, які називаються посадовими окладами.

Керівним, педагогічним, науково-педагогічним працівникам освіти та науковим працівникам надається щорічна основна відпустка тривалістю до 56 календарних днів. Оплата відпустки проводиться виходячи з виплат за останні 12 календарних місяців роботи, що передують місяцю надання відпустки або виплати компенсації за невикористані відпустки.

Оподаткування доходів фізичних осіб регламентується Законом України від 22.05.03 р. № 889-IV «Про податок з доходів фізичних осіб».

Податкова соціальна пільга застосовується до доходу, нарахованого на користь платника податку протягом звітного податкового місяця як заробітна плата виключно за одним місцем нарахування (виплати).

Нарахування на заробітну плату беруться у розмірі 37% від спільного фонду заробітної плати. Та необов'язкові профспілкові внески в розмірі 1% від сукупного оподаткованого доходу; суми за виконавчими документами (згідно з постановою Кабінету Міністрів України «Про види заробітку (доходу), що підлягають обліку при утриманні аліментів» від 26.02.93 р. № 146, зі змінами та доповненнями).

Заробітна плата, нарахована працівникам за відпрацьований час або за виконану роботу, для бюджетних установ є фактичними витратами за кодами бюджетної класифікації 1111,1120. На суми нарахованої заробітної плати кредитується субрахунок № 661 і дебетуються рахунки 80, 81, 82 в залежності від того, яким працівникам і за рахунок яких коштів здійснюється нарахування.

Стипендія - це грошове забезпечення, яке регулярно надається особам, які навчаються на денних відділеннях вищих та середніх спеціальних навчальних закладів на бюджетній основі, а також особам, які проходять підготовку на стаціонарі в аспірантурі та докторантурі.

Стипендія забезпечує умови реалізації гарантій держави щодо отримання освіти і матеріальне стимулювання якісного навчання.

Навчальні заклади самі вирішують питання про призначення стипендій, забезпечуючи їх виплату насамперед студентам і слухачам сиротам, дітям, які залишилися без піклування батьків, та з малозабезпечених сімей (за умови отримання сім'єю відповідної державної допомоги), а також студентам і слухачам, які мають середній бал успішності 4,0 і вищий.

Стипендія включається до сукупного доходу громадян, на який нараховується податок з доходів.

Для обліку розрахунків зі стипендіатами призначений пасивний субрахунок № 662 «Розрахунки зі стипендіатами», що за своїм призначенням та побудові близько до субрахунку № 661 «Розрахунки по заробітній платі». Нарахована стипендія для бюджетної установи є фактичними витратами і відображається за дебетом рахунку № 80 «Видатки із загального фонду», код економічної класифікації 1342 «Стипендія» [8].

Згідно з Інструкцією № 64 з бухгалтерського обліку необоротних активів бюджетних установ до необоротних активів відносяться матеріальні та нематеріальні ресурси, які належать бюджетній організації і забезпечують її функціонування, а також термін корисної експлуатації яких, як очікується, становить більше одного року. Необоротні активи бюджетних установ поділяються на такі групи:

1. Основні засоби;
2. Інші необоротні матеріальні активи;
3. Нематеріальні активи.

До основних засобів відносяться необоротні активи, які мають матеріальну форму, вартість яких становить понад 1000 гривень і зі строком

корисної експлуатації більше одного року.

Віднесення об'єктів до складу необоротних активів установи оформляється актом прийому-передачі основних засобів ф. № 03-1 (бюджет), типова форма якого затверджена Інструкцією № 125.

Облік необоротних активів за місцями їх зберігання і в бухгалтерії ведеться за інвентарними об'єктами. Інструкцією № 64 встановлені певні особливості обліку будівель виробничо-господарського призначення, будівель зайнятих органами управління, соціально-культурними та іншими установами; будівлі та інші споруди, облік яких ведеться на субрахунку 103 «Будинки та споруди» [8].

Кошти, які бюджетні установи отримують крім бюджетного фінансування, називаються позабюджетними.

Позабюджетні кошти, що надходять бюджетним установам, за принципом походження та використання поділяються на такі групи:

- спеціальні засоби;
- суми за дорученнями;
- депозитні суми;
- інші позабюджетні кошти.

Спеціальний фонд кошторису доходів і витрат бюджетної організації - це кошти, що надходять на конкретну мету відповідно до ст. 31 Закону України «Про державний бюджет України» і використовуються на відповідні витрати за рахунок цих надходжень.

Спеціальний фонд кошторису складається з наступних надходжень:

- 1) власні надходження: спеціальні засоби; кошти на виконання окремих доручень; інші власні надходження;
- 2) субвенції, отримані з бюджетів інших рівнів;
- 3) інші доходи.

Спеціальний фонд кошторису є зведенням показників за всіма джерелами надходження коштів у цей фонд і відповідними напрямками їх

використання (за видами). Розподіл видатків спеціального виду кошторису провадиться в межах надходжень, запланованих на ці цілі з даного фонду.

Планування та напрями використання спеціальних коштів бюджетних установ здійснюються відповідно до Порядку № 228.

Формування доходної частини спеціального фонду проводиться на підставі розрахунків доходів, які складаються по кожному джерелу доходів, що плануються на наступний рік.

Витрати спеціального фонду Державного бюджету України здійснюються виключно через спеціальні реєстраційні рахунки бюджетних установ і організацій, відкритих в органах Державного казначейства України.

До спеціальних засобів належать доходи від позабюджетної діяльності установи, отримання яких передбачено відповідними нормативно-правовими актами.

Спеціальні засоби, які надходять бюджетним організаціям від надання платних послуг, виконання робіт, реалізації продукції тощо, використовуються на конкретній цілі, передбачені кошторисом установи.

Відповідно до чинного законодавства бюджетні організації можуть надавати різні платні послуги. Види платних послуг у сфері освітньої діяльності згідно з переліком платних послуг, які можуть даватися державними навчальними закладами, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 20.01.97 р. № 38, зі змінами та доповненнями.

Надходження спеціальних коштів може здійснюватися шляхом безготівкових розрахунків або шляхом внесення коштів у касу бюджетної організації. Прийом готівки у касу бюджетної організації та їх облік здійснюються відповідно до вимог Порядку ведення касових операцій у національній валюті України, затвердженого постановою Правління Національного банку України від 02.02.2001г. № 32, зі змінами та доповненнями. Спеціальні засоби, які надійшли до каси бюджетних установ, підлягають здачі на відповідний рахунок по спеціальних видатків. Слід мати

на увазі, що використання спеціальних засобів без попереднього зарахування на рахунок заборонений.

Операції, пов'язані з використанням спеціальних засобів, відображаються за дебетом субрахунку 811 в кореспонденції з субрахунками з обліку виробничих запасів, коштів, розрахунків, власного капіталу, поточних зобов'язань.

По закінченні року загальна сума здійснених за рік витрат списується з кредиту субрахунку 811 в дебет субрахунку 711 «Доходи за спеціальними коштами» і визначається фінансовий результат за субрахунком 432 «Результат виконання кошторису за спеціальним фондом».

Кошти, отримані бюджетною організацією для виконання окремих доручень, вважаються сумами за дорученнями. Перелік коштів, отриманих установою освіти на виконання окремих доручень визначено в Переліку № 146.

Використання сум за дорученнями здійснюється виключно на витрати, зазначені в дорученнях.

Для обліку операцій з коштами, одержуваними для виконання окремих доручень, використовується субрахунок 324 «Спеціальний реєстраційний рахунок для обліку сум за дорученнями».

До сум за дорученнями крім коштів, що надходять для виконання певних доручень, відносяться засоби, які надходять як благодійні внески та пожертвування, такі надходження повинні мати письмове підтвердження мети внесків (лист, заява або відповідні записи спонсора на розрахункових документах тощо).

Вимоги до одержання, використання та обліку благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами встановлені наступними документами: Законом України «Про гуманітарну допомогу» від 22.10.99 р. № 1192-XIV; Порядком отримання благодійних (добровільних) внесків і пожертв від юридичних та фізичних осіб бюджетними установами та навчальними закладами, охорони

здоров'я, культури, науки, спорту та фізичного виховання для потреб їх фінансування, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України 04.08.2000 р. № 1222; Порядком бухгалтерського обліку та звітності в бюджетних установах гуманітарної допомоги, затвердженим наказом Головного управління Державного казначейства України від 10.12.99 р. № 113.

Після отримання благодійного внеску одержувачу слід внести зміни до спеціального фонду кошторису доходів і витрат відповідно до вимог Порядку № 17.

Отже, кошторис доходів і витрат позабюджетних коштів являє собою основний фінансовий документ, що визначає повноваження на отримання доходів та здійснення видатків, а також обсяг і спрямування коштів для виконання своїх функцій.

Аналіз виконання кошторису доходів і витрат відіграє велику роль у здійсненні контролю за фінансовими ресурсами, дотриманням чинного законодавства, встановлених штатів і окладів заробітної плати, дає матеріал для розробки пропозицій щодо підвищення ефективності витрачання позабюджетних коштів. Основними документами, використовуваними при аналізі виконання кошторису доходів і витрат, є: «Звіт про надходження і використання спеціальних коштів», «Звіт про надходження і використання коштів за дорученнями», «Звіт про рух інших власних надходжень», а також інші бухгалтерські документи і реєстри. Звіти повинні забезпечити:

повноту відображення за звітний період усіх операцій з позабюджетними коштами;

тотожність даних аналітичного обліку за оборотами і залишками на рахунках синтетичного обліку на перше число звітного періоду, а також даних бухгалтерських звітів і балансів за даними синтетичного і аналітичного обліку.

У звітах відображаються суми затверджених кошторисів і доходів, а також касових і фактичних витрат, відповідно окремо по кожному виду

позабюджетних коштів. При аналізі виконання кошторису доходів і витрат необхідно зіставити суми позабюджетних коштів, проведених касових і фактичних витрат з затвердженими кошторисом, фактичних витрат з касовими. Виявити відхилення, встановити причину відхилень і вжити заходів до усунення виявлених недоліків для підвищення ефективності витрачання позабюджетних коштів.

2.3. Аналіз фінансування та управління фінансовими ресурсами коледжу

Гайсинський медичний коледж є юридичною особою, яка веде самостійний баланс, має реєстраційний рахунок, має свою печатку. Бухгалтерський облік у коледжу ведеться у відповідності з нормативними документами, визначеними для організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в бюджетних організаціях.

Для аналізу стану основних засобів необхідно розглянути рух необоротних активів та їх структури. Для цього використовуються дані річного звіту про рух основних засобів форма № 5.

Згідно зі звітом про рух необоротних активів (форма № 5) та зведених за ним даними у таблиці 2.1. значиться необоротних матеріальних активів за станом на 01.01.2021р. у сумі 363871,03 грн., за станом на 01.01.2022р. - 381878,03 грн. або більше на 18007,00 грн.

Найбільшу питому вагу займають основні засоби та становлять 57,5% у загальному складі нематеріальних активів на початок 2021р. та 57,36% на початок 2022р. Питома вага зменшилась на 0,14%, але сума за рік збільшилась на 12000,00 грн. Інші необоротні матеріальні активи становлять менший відсоток по відношенню до перерахованих вище активів і складають на початок 2021р. – 42,5%, а на початок 2022р. – 42,64%. Питома вага зросла на 0,14%. Машини та обладнання за станом на початок 2021р. становлять

45,02% від загальної вартості необоротних активів, а станом на початок 2022р. – 45,28%. Питома вага зросла на 0,26% за рік.

Вартість інструментів та приладів за 2020р. та 2021р. не змінилась. У загальному складі нематеріальних активів інструменти та прилади складають 3,31% на початок 2021 року та 3,21% на початку 2022р.

Інші основні засоби за 2020р. та 2021р. свою вартість не змінили. У загальному складі нематеріальних активів інші основні засоби складають 9,16% на початок 2021 року та 8,87% на початку 2022р.

Бібліотечний фонд становить 18,48% від загальної вартості необоротних матеріальних активів на початок 2021 року та 18,88% на початок 2022 року, тобто зростання склало 0,4%. У 2020 р. вартість бібліотечного фонду зросла на 3555,00 грн., у 2021 р. – на 3956,00 грн.

Інші необоротні матеріальні активи становлять 24,01% від загальної вартості необоротних матеріальних активів на початок 2021 року та 23,76% на початок 2022 року, тобто зменшились на 0,25%.

Всі необоротні активи за 2020 р. збільшились на 18007,00 грн. і склали 381878,03 грн., за 2021 р. – збільшились на 12841,00 грн., і склали 394719,03 грн. У 2020 р. відбулися зміни в об'ємі нематеріальних активів: збільшено активів на суму 23211,00 грн., з них: 20234,00 грн. – кошти зі спеціального фонду, 2977,00 грн. – інші надходження; та зменшено активів на 5204,00 грн. – безоплатна передача у межах головного розпорядника бюджетних коштів.

Загалом у 2020 р. нематеріальні активи збільшились на 18007,00 грн.

У 2021 р. відбулися зміни в об'ємі нематеріальних активів: збільшено активів на суму 17023,00 грн., з них: 10000,00 грн. – кошти зі спеціального фонду, 1000,00 грн. – кошти, які отримано в межах головного розпорядника бюджетних коштів, 6032,00 грн. – інші надходження; та зменшено активів на 4182,00 грн. – безоплатна передача у межах головного розпорядника бюджетних коштів.

Загалом у 2021 р. нематеріальні активи збільшились на 12841,00 грн., що у порівнянні з 2020 р. менше на 28,69% та складає 5166,00 грн.

За складом статей і побудовою баланс бюджетної установи відрізняється від балансів госпрозрахункових підприємств і має на меті не розкриття інформації для інвесторів, а забезпечення контролю та аналізу використання бюджетних коштів.

Актив балансу містить інформацію про розміщення капіталу, що є у розпорядженні установи, про витрати і про залишки вільної грошової готівки.

У пасиві балансу відображаються джерела утворення засобів. Основним джерелом утворення господарських засобів бюджетної установи є асигнування з бюджету. Але Гайсинський медичний коледж не фінансується з бюджету, тому доходи загального та спеціального фондів відсутні.

Аналіз руху необоротних активів за 2020-2021 р.р., грн.

№ п/п	Назва	2020 рік			2021 рік		
		Наявність на початок року	Наявність на кінець року	Відхилення	Наявність на початок року	Наявність на кінець року	Відхилення
1.	Основні засоби	207580,00	219580,00	12000	219580,00	226398,00	6818
2.	Будівлі та споруди	-	-	-	-	-	-
3.	Машини та обладнання	159922,00	171922,00	12000,00	171922,00	178740,00	6818,00
4.	Транспортні засоби	-	-	-	-	-	-
5.	Інструменти, прилади	12659,00	12659,00	-	12659,00	12659,00	-
6.	Інші основні засоби	34999,00	34999,00		34999,00	34999,00	-
7.	Інші необоротні матеріал. активи	156291,03	162298,03	6007,00	162298,03	168321,03	6023,00
8.	Бібліотечний фонд	67016,33	70571,33	3555,00	70571,33	74527,33	3956,00
9.	Білизна, постільні речі, одяг, взуття	89274,70	91726,70	2452,00	91726,70	93793,70	2067,00
	Всього необоротних активів	363871,03	381878,03	18007,00	381878,03	394719,03	12841,00

Для наочності проведемо горизонтальний аналіз балансу коледжу за 2020-2021 р.р. у таблиці 2.2.

Виходячи з таблиці 2.2, можна зробити висновок, що у 2021 році вартість необоротних активів в цілому збільшилась на 1682 грн. порівняно з 2020 роком, або на 0,9%. Це сталося завдяки збільшенню вартості основних засобів, інших необоротних матеріальних активів. Вартість оборотних активів в цілому зменшилась на 68085,5 грн. Це стало через те, що у 2021 р. касові видатки перевищили нараховані доходи на 71690 грн. Щодо фінансових надходжень коледжу, можна сказати, що у 2021 році вони зменшились на 21,16%.

Гайсинський медичний коледж фінансується за кошти спеціального фонду. Основним джерелом доходів коледжу, як і в минулі роки, залишаються надходження коштів за навчання студентів за контрактами.

Таблиця 2.2

Горизонтальний аналіз балансу Гайсинського медичного коледжу
за 2020-2021 роки

АКТИВ	Код рядка	2020 рік	2021 рік	Зміни	
				В абсолютних величинах (4ст.-3ст)	Темп росту (4ст./3ст.*100)%
1	2	3	4	5	6
I. НЕОБОРОТНІ АКТИВИ					
Нематеріальні активи:					
Залишкова вартість	110	49596,00	45255,00	-4341	91,25
Знос	111	169984,00	181143,00	11159	106,56
Первісна вартість	112	219580,00	226398,00	6818	103,11
Основні засоби:					
Залишкова вартість	120	162298,03	168321,03	6023	103,71
Знос	121	-	-	-	-
Первісна вартість	122	162298,03	168321,03	6023	103,71
Всього за розділом I		211894,03	213576,03	1682	100,79
II. ОБОРОТНІ АКТИВИ					
Матеріали і продукти харчування	150	-	-	-	-
Матеріали і продукти харчування	150	-	-	-	-
Малоцінні та швидкозношувані предмети	160	8280,00	11884,49	3604,49	143,53

Продовження таблиці 2.2

Інші запаси	170	-	-	-	-
Дебіторська заборгованість	180	-	-	-	-
Рахунки в казначействі спеціального фонду	260	93637,09	21947,09	-71690	23,44
Спеціальні реєстраційні рахунки для обліку коштів, отриманих як плата за послуги	261	93637,09	21947,09	-71690	23,44
Спеціальні реєстраційні рахунки для обліку коштів, отриманих за іншими джерелами власних надходжень	262	-	-	-	-
Всього за розділом II		101917,09	33831,58	-68085,5	33,19
III. ВИТРАТИ					
Видатки загального фонду	290	-	-	-	-
Видатки державного бюджету	291	-	-	-	-
Видатки місцевого бюджету	292	-	-	-	-
БАЛАНС	320	313811,12	247407,61	-106258	66,78
ПАСИВ					
1	2	3	4	5	6
I. ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ					
Фонд у необоротних активах	330	211894,03	213576,03	1682	100,7938
Фонд у малоцінних та швидкозношуваних предметах	340	8280,00	11884,49	3604,49	143,5325
Результат виконання кошторису за загальним фондом	350	-	-	-	-
Результат виконання кошторису за спеціальним фондом	360	93637,09	21947,09	-71690	23,43846
Результати переоцінок	370	-	-	-	-
Всього за розділом I		313811,1	247407,6	-66403,5	78,84
II. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ					
Довгострокові зобов'язання	380	-	-	-	-
Короткостр. позики	390	-	-	-	-
Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	400	-	-	-	-
Короткострокові векселі видані	410	-	-	-	-
Кредиторська заборгованість	420	-	-	-	-
Всього за розділом II		-	-	-	-
III. ДОХОДИ					
Доходи загального фонду	450	-	-	-	-
Доходи державного бюджету	451	-	-	-	-
Доходи місцевого бюджету	452	-	-	-	-
Доходи спеціального фонду	460	-	-	-	-
Доходи за коштами, отриманими як плата за послуги	461	-	-	-	-
БАЛАНС	480	313811,1	247407,6	-66403,5	78,84

Аналіз звіту про результати фінансової діяльності (форма №9) показав, що на загальний фонд коледжу кошти не надходять, тобто фінансування з бюджету не має. У даному коледжі навчаються студенти лише за контрактною формою фінансування.

Згрупуємо в таблицю 2.3. дані звіту про результати фінансової діяльності (форма №9) та порівняємо доходи та видатки за 2020р. та 2021р.

Таблиця 2.3

Аналіз результатів фінансової діяльності медичного коледжу
за 2020-2021 р.р.

Показники	Код	Усього на 2020 рік		Усього на 2021 рік		Відхилення
		Загальний фонд	Спеціальний фонд	Загальний фонд	Спеціальний фонд	
Отримані доходи		-	643834,90	-	735658,27	91823,37
Поточні видатки	1000	-	588549,26	-	797348,27	208799,01
Капітальні видатки	2000	-	20234,04	-	10000,00	10234,04

У 2021 р. спеціальний фонд склав 735658,27 грн., що перевищило доходи 2020 р. на 12,26%, а саме на 91823,37 грн. У 2021 р. поточні видатки склали 797348,27 грн., що перевищило поточні видатки 2020 р. на 26,62%, а саме на 208799,01 грн. У 2021 р. капітальні видатки склали 10000,00 грн., що менше капітальних видатків 2020 р. на 102,3%, а саме на 10234,04 грн.

У процесі аналізу дані використання кошторису витрат пов'язуються зі станом основних засобів, матеріальних запасів, фінансових і розрахункових статей балансу.

Аналіз виконання кошторису витрат необхідно проводити, навіть якщо касові та фактичні витрати проведені в межах затвердженого кошторису, оскільки він дозволить виявити недоліки, дасть можливість вжити заходів щодо підвищення ефективності виконання кошторису витрат.

Аналіз виконання кошторису витрат починається з визначення

відхилень касових видатків від відкритих кредитів, фактичних витрат від затвердженого кошторису, а також з виявлення причин відхилень.

Для проведення аналізу виконання кошторису прибутків та видатків за 2020р. та 2021р. дані звіту про надходження і використання коштів, отриманих як плата за платні послуги, що надаються бюджетними установами (форма №4-1д) згрупуємо в таблицях 2.4. та 2.5.

Згідно зі звітом про виконання кошторису доходів і видатків за 2020 рік всього затверджених асигнувань в сумі 726735 грн. Надійшло фінансування у розмірі 643834,90 грн. Касові видатки та фактичні видатки складають 608783,30 грн. або 94% складають до затверджених асигнувань.

У розрізі кодів економічної класифікації, касові видатки проведені в межах затверджених асигнувань.

За кодом 1111 «Заробітна плата» фактичні та касові видатки менше затверджених асигнувань на 30539,57 грн, а отже за кодом 1120 «Нарахування на заробітну плату» витрати менше на 10322,76 грн, що складає економію на 8,4% від затверджених асигнувань.

За кодом 1130 «Придбання предметів постачання і матеріалів, оплата послуг та інші видатки» фактичні та касові видатки менше затверджених асигнувань на 6061,76 грн., в результаті суми: код 1136 «Оренда» - на 726,31 грн., код 1138 «Послуги зв'язку» - на 4190,17, код «Оплата інших послуг та інші видатки» - на 1134,94 грн., що складає економію на 5,9% від затверджених асигнувань.

За кодом 1140 «Видатки на відрядження» фактичні та касові видатки менше затверджених асигнувань на 2326,74 грн., що складає економію на 7,76% від затверджених асигнувань.

Таблиця 2.4

Аналіз виконання кошторису прибутків та видатків Гайсинського медичного коледжу за 2020 рік

	Найменування КЕК	КЕК	Надійшло коштів	Затвержено кошторисом на рік	Касові видатки	Фактичні видатки	Залишок на поч. року	Відхилення		
								Фактич. до затвер.	Касові до затвер.	Факт до касов.
1.	Находження коштів	X	643834,9	726735			58585,49			
2.	Видатки - усього	X		726735	608783,30	608783,30		-117951,7	-117951,7	-
3.	Поточні видатки	X		647988	588549,26	588549,26		-59438,74	-59438,74	-
4.	Оплата праці	1110		357179	326629,43	326639,43		-30539,57	-30539,57	-
5.	Заробітна платня	1111		357179	326639,43	326639,43		-30539,57	-30539,57	-
6.	Нарахування на зарплату	1130		129300	118977,10	118977,24		-10322,76	-10322,76	-
7.	Придбання предметів постач. і матеріалів			102509	96447,24	96447,24		-6061,76	-6061,76	-
8.	Предмети, матеріали, обладнання	1131		27000	26998,66	26998,66		-1,34	-1,34	-
9.	Оренда	1136		2000	1273,69	1273,69		-726,31	-726,31	-
10	Поточний ремонт обладнання	1137		33500	33500	33500		-	-	-
11	Послуги зв'язку	1138		20000	15809,83	15809,83		-4190,17	-4190,17	-
12	Оплата інших послуг	1139		20000	18865,06	18865,06		-1134,94	-1134,94	-
13	Видатки на відрядження	1140		30000	27673,26	27673,26		-2326,74	-2326,74	-
14	Оплата комунальних послуг	1160		29000	18812,23	18812,23		-10187,77	-10187,77	-
15	Оплата водопостачання і водовідведення	1162		1500	673,64	673,64		-826,36	-826,36	-
16	Оплата електроенергії	1163		9000	4711,38	4711,38		-4288,62	-4288,62	-
17	Оплата природного газу	1164		18000	13189,78	13189,78		-4810,22	-4810,22	-
18	Оплата інших комунальних послуг	1165		500	237,43	237,43		-262,57	-262,57	-
19	Капітальні видатки	2000		78748	20234,04	20234,04		-58513,96	-58513,96	-
	Всього		643834,9	726735	608783,30	608783,30	58585,49	-117951,7	-117951,7	

Таблиця 2.5

Аналіз виконання кошторису прибутків та видатків Гайсинського медичного коледжу за 2021 рік

	Найменування КЕК	КЕК	Надійшло коштів	Затверджено кошторисом на рік	Касові видатки	Фактичні видатки	Залишок на поч. року	Відхилення		
								Фактич. до затвердж	Касові до затвердж	Факт до касов
1.	Надходження коштів	X	735658,27	830761			93637,09			
2.	Видатки - усього	X		830761	807348,27	807348,27		-23412,7	-23412,7	-
3.	Поточні видатки	X		820761	797348,27	797348,27		-23412,7	-23412,7	
4.	Оплата праці	1110		481319	467825,43	467825,43		-13493,6	-13493,6	-
5.	Заробітна платня	1111		481319	467825,43	467825,43		-13493,6	-13493,6	-
6.	Нарахування на зарплату	1130		174242	169714,83	169714,83		-4527,17	-4527,17	-
7.	Придбання предметів постач. і матеріалів			60600	60378,55	60378,55		-221,45	-221,45	-
8.	Предмети, матеріали, обладнання	1131		19700	19699,06	19699,06		-0,94	-0,94	-
9.	Оренда	1136		2000	1828	1828		-172	-172	-
10	Поточний ремонт обладнання	1137		10100	10095	10095		-5	-5	-
11	Послуги зв'язку	1138		10000	9977,06	9977,06		-22,94	-22,94	-
12	Оплата інших послуг	1139		18800	18778,55	18778,55		-21,45	-21,45	-
13	Видатки на відрядження	1140		72400	71411,12	71411,12		-988,88	-988,88	-
14	Оплата комунальних послуг	1160		32200	28018,34	28018,34		-4181,66	-4181,66	-
15	Оплата водопостачання і водовідведення	1162		2500	756,12	756,12		-1743,88	-1743,88	-
16	Оплата електроенергії	1163		10000	8391,10	8391,10		-1608,9	-1608,9	-
17	Оплата природного газу	1164		18000	18000	18000		0	0	-
18	Оплата інших комунальних послуг	1165		1700	871,12	871,12		-828,88	-828,88	-
19	Капітальні видатки	2000		10000	10000	10000		-	-	
	Всього		735658,27	830761	807348,27	807348,27	93637,09	-23412,7	-23412,7	-

За кодом 1160 «Оплата комунальних послуг та енергоносіїв» фактичні та касові витрати менше затверджених асигнувань на 10187,77 грн. в результаті суми: код 1162 «Оплата водопостачання і водовідведення» на 826,36 грн., код 1163 «Оплата електроенергії» на 4288,62 грн., код 1164 «Оплата природного газу» на 4810,22 грн., код 1165 «Оплата інших комунальних послуг» на 262,57 грн., що складає економію на 35,13% від затверджених асигнувань.

За кодами 2000 «Капітальні витрати» було заплановано 78747 грн., з них за кодом 2110 «Придбання обладнання і предметів довгострокового користування» планувалося витратити 30000 грн., але фактичні та касові видатки склали 20234,04 грн., що склало економію 32,55% від затверджених асигнувань; за кодом 2130 «Капітальний ремонт» планувалося витратити 48747 грн., але фактичних та касових видатків не було. Це пов'язано з тим, що фактично надійшло коштів на 82900,1 грн. менше від затверджених асигнувань.

Згідно таблиць 2.4 та 2.5 видно, що Міністерством Освіти і науки України було затверджено кошторис доходів і видатків Гайсинського медичного коледжу на 2020 рік з позабюджетних коштів в сумі 726735 грн. Касові та фактичні видатки в 2020 році склали 608783,30 грн., або 83,77% від кошторису, але фактично надійшло коштів 643834,9 грн., що склало 88,59% від затверджених кошторисом.

Позабюджетні кошти були витрачені на:

виплату заробітної плати в сумі 326639,43 грн., що склало 53,7% від усіх витрат. Відхилення фактичних витрат від касових не має;

виплату нарахувань на заробітну плату в сумі 118977,1 грн., що склало 19,5% від усіх витрат, та 100% від касових видатків;

оплату матеріалів і послуг у сумі 96447,24 грн., що склало 15,8% від усіх витрат, та 100% від касових видатків;

виплату видатків на відрядження у сумі 27673,26 грн., що склало 4,5% від усіх витрат, та 100% від касових видатків;

оплату комунальних послуг та енергоносіїв в сумі 18812,23 грн., що склало 3,1% від усіх витрат, та 100% від касових видатків;

придбання обладнання і предметів довгострокового користування в сумі 20234,04 грн., що склало 3,3% від усіх витрат, та 100% від касових видатків. Залишок Різниця між доходами та видатками склала 35051,6 грн.

Залишок на початок 2020 року складав 58585,49 грн. Касові та фактичні видатки склали 608783,3 грн., надійшло коштів 643834,9 грн. Різниця між доходами та видатками склала 35051,6 грн. Ця сума переходить на наступний рік, тому залишок на кінець року складає 93637,09 грн.

Згідно зі звітом про виконання кошторису доходів і видатків за 2021 рік всього затверджено асигнувань в сумі 830761 грн. Надійшло фінансування у розмірі 735658,27 грн. Касові та фактичні видатки складають 807348,27 грн. або 97,2% до затверджених асигнувань, та 109,6% від нарахованих доходів. Касові видатки перевищують нараховані доходи на 71690 грн. Ця сума буде погашена за рахунок економії коштів попереднього року. Залишок на початок року складав 93637,09 грн., а на кінець року складає 21947,09 грн.

Таким чином, на підставі проведеного аналізу можна зробити висновок: витрачання отриманих коштів здійснюється в межах затверджених кошторисів і строго за цільовим призначенням.

Отже, Гайсинського медичного коледжу є юридичною особою, яка веде самостійний баланс, має реєстраційний рахунок, має свою печатку. Бухгалтерський облік у коледжі ведеться у відповідності з нормативними документами, визначеними для організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в бюджетних організаціях.

Матеріально-технічну базу та фінанси коледжу складають основні фонди, оборотні кошти та інші матеріальні і фінансові цінності, вартість яких враховується на самостійному балансі.

Навчальному закладу передаються Міністерством освіти і науки користування та оперативне управління об'єктами на правах власності:

будівельні споруди, машини, обладнання, транспортні засоби, виготовлена продукція, інтелектуальна власність.

Майно коледжу є загальнодержавною власністю і належить йому на правах повного господарського користування. Університет здійснює право користування виділених йому земельних ділянок та право володіння, використання і розпорядження переданим на його баланс майном відповідно до чинного законодавства. Функції управління загальнодержавним майном, яке закріплене за університетом, контролю за ефективністю його використання здійснює Міністерство освіти і науки України.

Основним джерелом фінансування коледжу є позабюджетні кошти, які надходять як плата за навчання студентів за контрактами.

Коледж самостійно нараховує і сплачує податки, а також обов'язкові платежі відповідно до чинного законодавства України для організацій освіти державної форми власності. Та самостійно використовує позабюджетні кошти відповідно загальному кошторису, який затверджується Міністерством освіти і науки України.

Зв'язки коледжу з іншими організаціями, установами, підприємствами та громадянами в усіх сферах діяльності здійснюється на основі договорів.

Позабюджетні кошти використовуються на виплату заробітної плати, податків, комунальних платежів, поточний ремонт приміщень, придбання обладнання, оплата відряджень, оплата телефонів, придбання підручників і канцелярської приналежності.

Незважаючи на важкий фінансовий стан коледжу, необхідно продовжувати розвиток матеріальної бази. Це необхідно для якісної організації навчального процесу, для поліпшення показників забезпеченості студентів навчально-лабораторними площами без яких не можлива акредитація нових спеціальностей і напрямків освітньої діяльності.

Висновки до розділу 2

В Україні фінансування закладів вищої освіти здійснюється за рахунок бюджетного та не бюджетного фінансування. Форми та обсяги фінансування закладу визначаються у законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про державний бюджет України», що ухвалюється на відповідний календарний рік. Обсяг видатків на освіту залежить від чинників, що визначаються Кабінетом Міністрів України.

Серед них: • фінансові нормативи бюджетного забезпеченості одного студента; • кількість студентів у закладі вищої освіти; • необхідна кількість педагогічних ставок на наявне число студентів; • необхідна матеріально-технічна база; • обсяг бюджету, з якого здійснюється фінансування. Бюджетне фінансування здійснюється із джерел відповідно до форми власності закладу: державної або комунальної. Характеристика коледжів відповідно до форми власності розкривається Господарським кодексом України.

Отже, результати проведеного аналізу показали, що стан фінансування коледжу зазнає як структурних, так і динамічних зрушень. Зокрема, зменшилася частина фінансування зі спеціального фонду бюджету на 10%. Загальна сума всіх надходжень зростала на 3,2%, із них за загальним фондом надходження зросли на 18,6%, а за спеціальним скоротилися на 26,4%. Беручи до уваги офіційний рівень інфляції в Україні, збільшення обсягу надходжень за загальним фондом не є реальним підвищенням фінансування, адже номінально не покриває необхідних видатків з урахуванням зростання цін. Залишається актуальною негативна тенденція скорочення надходжень за спеціальним фондом, адже саме платні послуги забезпечують коледж необхідними ресурсами для створення додаткових робочих місць, капітальних вкладень.

РОЗДІЛ III. ОПТИМІЗАЦІЯ МЕТОДІВ ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ОСВІТИ

3.1. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення системи державної освіти в Україні

Перехід до ринкової економіки в Україні зумовив зростання впливу освіти на підвищення якості робочої сили та її здатності вчасно пристосовуватися до нових ринкових вимог. Освіта є одним із визначальних чинників соціальної стабільності в суспільстві, ознакою економічної та національної безпеки держави, визначальним чинником зростання матеріального виробництва. Саме тому її розвиток та вдосконалення є важливою передумовою подолання негативних кризових ситуацій в економіці і суспільстві в цілому, що мають місце на сьогоднішній день.

Основним завданням держави в сучасних умовах має бути створення відповідного нормативного й регуляторного середовища, в якому бізнес, громадські організації, будуть зацікавлені у компетентних працівниках, а отже, активніше будуть залучені до фінансування освіти.

Кризовий стан економіки, дефіцит державних ресурсів зумовив функціонування освіти в Україні за принципом обмеженості бюджетного фінансування. В результаті недоотримання фінансових ресурсів, що виділяються державою, застарілістю нормативно-правового забезпечення та механізмів залучення і використання позабюджетних коштів освітня галузь не отримала необхідного розвитку.

Проблеми освіти в Україні пов'язані як із загальною соціально-економічною ситуацією, структурою державної влади і управління, культурним рівнем влади і суспільства, так і з “галузевою специфікою”. Це – ставлення до освіти як до другорядного порівняно з економікою сектору, як до витратної (а не інвестиційної) частини державного бюджету; катастрофічний занепад матеріально-технічної бази, старіння і неадекватне

відтворення педагогічних кадрів; низька заробітна плата педагогів; застаріла і неефективна система управління і фінансування; нерівність доступу до якісної освіти; заплутаність і недосконалість освітнього законодавства; надмірна і безсоромна комерціалізація освітніх послуг і корупція; неухильне зниження якості освіти і падіння рівня знань студентів, застарілі методи і методики навчання, повільне і безсистемне оновлення змісту освіти, падіння якості педагогічних кадрів і криза педагогічної освіти, брак ефективної системи моніторингу і контролю якості освіти, занепад якості навчальної літератури та критичний брак передових технологій в освітньому секторі; імітація реформ замість реальних змін.

Законодавчо прийнятим методом фінансування освіти в Україні є бюджетне фінансування, що здійснюється на основі єдиного кошторису доходів та видатків. Джерелами формування кошторису є як бюджетні кошти, так і кошти, отримані з інших джерел (від надання закладом додаткових освітніх послуг, прибутки від реалізації навчально-виробничої продукції, від здачі приміщень в оренду, кредити банківських установ, добровільні внески). При цьому співвідношення між бюджетними та небюджетними фінансовими ресурсами змінюється залежно від наявності бюджетних ресурсів та адекватної державної політики у сфері освіти, темпів економічного розвитку, форми власності навчального закладу, співвідношення між державним та недержавним секторами економіки та ін.

Процес фінансування вищої освіти в Україні є досить специфічним. Можна відзначити, що в теперішніх умовах економічного розвитку країни формування нових механізмів державного фінансування вищої школи відбувається з огляду на розвиток ринкових відносин в сфері освітніх послуг.

Саме нестача бюджетних коштів для ефективного функціонування вищої освіти призводить до необхідності залучення позабюджетних джерел.

Особливе місце серед форм фінансування за рахунок позабюджетних джерел займає самофінансування і кредитування.

Перше здійснюється шляхом надання закладом платних послуг: одержання коштів з підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів згідно з укладеними договорами, отримання плати за надання додаткових освітніх послуг, отримання доходів від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, виконання різного роду наукових робіт і, найголовніше, отримання оплати за навчання. За умов самофінансування до уваги беруться розрахунки доцільності та ефективності витрачання власних коштів, форми їх мобілізації та інше.

Щодо сутності кредитування вищої освіти, то воно полягає в отриманні кредитів і позик для ефективного функціонування вищого навчального закладу. При кредитуванні вищої школи враховуються умови надання кредитів, гарантій і терміни їх повернення.

Що стосується фінансування вищої освіти державою, то воно може здійснюватись шляхом фінансування конкретних навчальних закладів, надання фінансової підтримки безпосередньо тим, хто навчаються – кінцевим споживачам освітніх послуг.

Серйозні упущення мають місце в процесі управління фінансами вищих навчальних закладів. Викликає занепокоєння питання законності використання керівниками вищих навчальних закладів бюджетних коштів. Належного порядку немає і у сфері кредитування вищої освіти, а саме у виконанні Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні».

При плануванні розвитку вищої освіти практично не враховуються демографічні прогнози. Наближається реальне обмеження інтенсивного розвитку вищої освіти України.

У найближчі п'ять років відбудеться різке, більше ніж на 40 %, зменшення числа випускників шкіл і, відповідно, - абітурієнтів вищих навчальних закладів. Демографічна ситуація дає змогу передбачити, що навіть за умов «заморожування» планів прийому на сучасному рівні вже через два роки місць в українських ВНЗ буде достатньо для всіх випускників

середньої школи. Скорочення чисельності потенційних абітурієнтів може кардинально змінити ситуацію з прийомом за рахунок коштів населення. Є вірогідність, що у навчальних закладів виникнуть серйозні фінансові проблеми.

Крім того, процес формування мережі вищих навчальних закладів носить некерований характер. Навіть поверховий аналіз проблем доступу до вищої освіти свідчить про досить помітні розбіжності в регіонах. Мережа вищих навчальних закладів не завжди узгоджується з потребами регіонів у фахівцях.

Складною проблемою для підняття якості вищої освіти в Україні є сучасний стан науково-дослідницької діяльності вищих навчальних закладів.

Світовою практикою, самим життям доведено, що лише тісне поєднання освіти з наукою є запорукою забезпечення високої якості освіти та належного інтелектуального супроводу державотворення. Це є й провідною вимогою Болонської декларації щодо інтеграції європейської вищої освіти.

Тим часом усім відомо, що сьогодні українська наука взагалі, вузівська зокрема, перебуває в критичному стані, який не тільки не відповідає потребам сучасної якісної освіти, а й створює реальну загрозу безпеці держави. Чи не головною причиною відсталості української науки, безумовно, є залишковий принцип її державного фінансування: 0,3-0,5% ВВП. Адже відомо, якщо в державі на науку припадає менше ніж 2% ВВП, розпочинаються руйнівні процеси не лише в самій науці, а й в економіці і суспільстві в цілому [57].

Таким чином, підсумовуючи все вищесказане, можемо зробити такі висновки:

вища освіта в Україні все ще перебуває під загрозою руйнування (мають місце непродумані дії щодо її реформування, безконтрольна комерціалізація, незадовільний рівень оплати праці);

в результаті ослаблення державної підтримки, що насамперед виражається у незадовільному фінансуванні, Україна втрачає передові позиції щодо рівня

освіченості громадян, згортає наукові дослідження з важливих пріоритетних напрямів;

відбуваються скорочення масштабів і зниження якості підготовки й ефективності використання науково-педагогічних кадрів, помітно погіршилися умови для творчої роботи вчених та викладачів.

реальні бюджетні асигнування на вищу освіту не відповідають вимогам і нормам законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту».

Отже, на сьогодні питання створення ефективних організаційно-економічних механізмів, які б поєднували та взаємодоповнювали державне і ринкове регулювання розвитку вищої освіти, є актуальним не тільки для України. Пошук нових, більш гнучких та оптимальних схем фінансування вищої освіти здійснюється практично в усіх країнах світу, причому незалежно від рівня їх економічного розвитку і можливостей фінансування вищої школи.

Світова практика засвідчує, що поки не створено зразкового механізму вирішення цієї проблеми, який можна було б застосовувати без певних обмежень. Використовуються різні підходи до розробки моделі фінансування вищої освіти, але всі вони передбачають запровадження в різних формах і масштабах нових принципів персоніфікації бюджетного фінансування та участь безпосередніх споживачів освітніх послуг у співфінансуванні вищої освіти.

Особливо важливим є створення організаційно-економічних і правових умов для найбільш ефективного залучення та оптимального поєднання бюджетних і позабюджетних коштів в освіті. Для цього економіка системи вищої освіти повинна бути орієнтована не тільки на замовлення з боку держави, а й на попит суспільства на освіту, конкретні потреби роботодавців. Орієнтація на реальні потреби споживачів освітніх послуг створить основу для залучення в систему вищої освіти додаткових фінансових ресурсів, а конкуренція між закладами сприятиме підвищенню освітніх послуг.

Політика фінансування повинна передбачати довгострокові та поточні цілі, для досягнення яких забезпечувати певний порядок виділення закладам вищої освіти бюджетних коштів. Основним в удосконаленні має стати диференційований підхід бюджетного фінансування до потреб окремого закладу вищої освіти. Необхідно, щоб, по-перше, процес фінансування був орієнтований на конкретні цілі, а обсяги фінансування визначалися залежно від їх досягнення. Такими цілями можуть бути: збільшення чисельності студентів, підвищення якості навчання, впровадження інновацій у систему вищої освіти та ін. По-друге, важливим напрямом може стати диференціація виділених коштів. Уже давно в світі практикується виділення державою коштів за різним цільовим призначенням, наприклад, на заробітну плату, оплату комунальних послуг, виплату стипендій та ін.

Система бюджетного фінансування має бути перебудована за принципом “гроші шукають учня / студента”, бюджетне фінансування навчальних закладів має відбуватися відповідно до результатів, якості освітніх послуг. Відповідно, у сфері вищої освіти потрібна реформа державного замовлення, його переорієнтація на результат. Має бути зміненою система обрахування видатків державного бюджету на освіту.

Потрібна диференціація джерел фінансування розвитку освіти та відповідні зміни у податковій політиці. Зокрема, варто запровадити систему фіскальних пільг недержавним організаціям, бізнес-структурам які фінансують заклади освіти на благодійних засадах. Необхідно забезпечити сприятливий податковий режим усім видам освітньої діяльності та тим видам підприємницької діяльності, які забезпечують розвиток освітньої інфраструктури, передусім у сферах інформатизації освіти та впровадження нових технологій навчання.

Нині Закон України “Про вищу освіту” регламентує окремі питання автономії українських університетів та їхні академічні свободи. Однак залишаються невирішеними проблеми розширення прав вищих навчальних

закладів щодо розподілу фінансових ресурсів, прозорості та доступності для громадсько-державного контролю всієї їхньої академічної та фінансової діяльності.

Так, намагаючись удосконалити систему фінансування освіти розвинені країни винайшли варіант комбінованого державного фінансування, коли частина грошей видається регулярно з урахуванням кількості студентів і специфіки фаху, а решта - конкурсним чи комбінованим способом під конкретні наукові чи інноваційні програми з перевіркою їх виконання. Кілька розвинених країн Європи випробували цей спосіб і мають задовільні результати. В підсумку співставимо існуючі проблеми фінансування освітньої галузі з можливими перспективами її розвитку (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Проблеми та перспективи фінансування системи освіти

Проблеми галузі	Перспективи розвитку
Обмеженість бюджетного фінансування	Доведення бюджетних асигнувань до 10% ВВП (згідно з Законом)
Занепад матеріально-технічної бази	Диференційований підхід бюджетного фінансування до потреб окремого навчального закладу
Нерівність доступу до якісної освіти	Комбіноване державне фінансування, розширення освітнього кредитування
Комерціалізація освітніх послуг	Ефективне залучення та оптимальне поєднання бюджетних та позабюджетних коштів
Недостатнє фінансування науково-дослідницької діяльності	Система фіскальних пільг недержавним організаціям, бізнес-структурам, які фінансують заклади освіти
Демографічна криза, яка загрожує зменшенням контрактників	Регулювання обсягу держзамовлення з урахуванням кількості випускників та потреб регіону
Відсутність достатньої академічної свободи	Автономія навчальних закладів

Тож, метою чергового етапу реформування системи освіти повинно стати створення гнучкого, відкритого механізму фінансування вузів, який

здатний забезпечити підйом України в сфері вищої освіти і її стійкий розвиток; соціальну і професійну мобільність та гідний рівень життя людей; оволодіння кожною бажаною людиною, основними знаннями і цінностями, які несе в собі вища освіта.

Для цього необхідно забезпечити фінансову стабільність функціонування системи вищої освіти, на основі введення соціальних і освітніх стандартів, фінансових нормативів; поетапний перехід до інноваційно-інвестиційної моделі управління системою вищої освіти, орієнтованою на безперервний процес оновлення механізмів фінансування освіти і парку інноваційних технологій, різноманітність механізмів фінансування.

3.2.Тенденції розвитку фінансування та управління фінансовими ресурсами вищої освіти в Україні

Система освіти, починаючи із СРСР, завжди фінансувалась за залишковим принципом. Українська держава перейняла цю небезпечну з економічного боку традицію. Оскільки інертність освітніх систем є достатньо високою, то зменшення фінансування відчувається лише через декілька років, що створює хибне уявлення про непотрібність витрат на освіту з боку держави.

Освітня галузь розглядається як небов'язкова стаття видатків, за рахунок якої можна поліпшити ситуацію в інших галузях, зокрема економічних. Така позиція обумовлена відсутністю зацікавлених фахівців, наукових досліджень у сфері фінансування освіти та дією старих ідеологічних переконань.

Основним переконанням з часів СРСР була й залишається безоплатність освіти. Але реально безоплатною для радянських громадян була лише середня освіта, тобто люди не сплачували гроші безпосередньо до

навчальних закладів. Курси підвищення кваліфікації, перепідготовки кадрів та інші подібні освітні програми були платними, і підприємства, установи та організації, що направляли своїх спеціалістів до таких закладів, сплачували певні кошти. Ще одним елементом платної системи освіти була практика укладання тристоронніх договорів між особою, підприємством (установою, організацією) та вищим навчальним закладом (ВНЗ), згідно з якими підприємство сплачувало вартість навчання, а особа, отримавши освіту відповідного рівня, зобов'язувалась відпрацювати на це підприємство встановлений угодою термін. Безоплатної освіти як явища не існує, питання лише в тому, в якій формі виконуються платежі[20, с.169].

Європейські країни розуміють проблему освіченості й тому витрачають державні кошти на підтримання національних систем освіти в конкурентоспроможному стані, а також надають пільги з оподаткування тим, хто займається процесом організації освіти і наукових досліджень.

Основним джерелом фінансування витрат на освіту, науку і культуру в Україні є Державний бюджет.

Починаючи з 2001 р. суттєво збільшено видатки на освіту в державному бюджеті. Державна політика в галузі вищої освіти і науки спрямована на суттєве покращення оплати праці педагогічних і науково-педагогічних працівників. З 1 січня 2003 р. запроваджено виплати надбавок за вислугу років педагогічним і науково-педагогічним працівникам, допомоги на оздоровлення при наданні щорічної відпустки.

Позитивні тенденції щодо фінансового забезпечення розвитку вищої освіти і науки визначають державну стратегію. Політика країни в галузі вищої освіти передбачає реальні кроки щодо розширення автономії університетів. Орієнтиром має бути досвід європейських університетів, у яких автономія й самоуправління вже давно стали усталеною традицією.

Сучасні тенденції фінансування вищої освіти зображені на рис. 3.2.

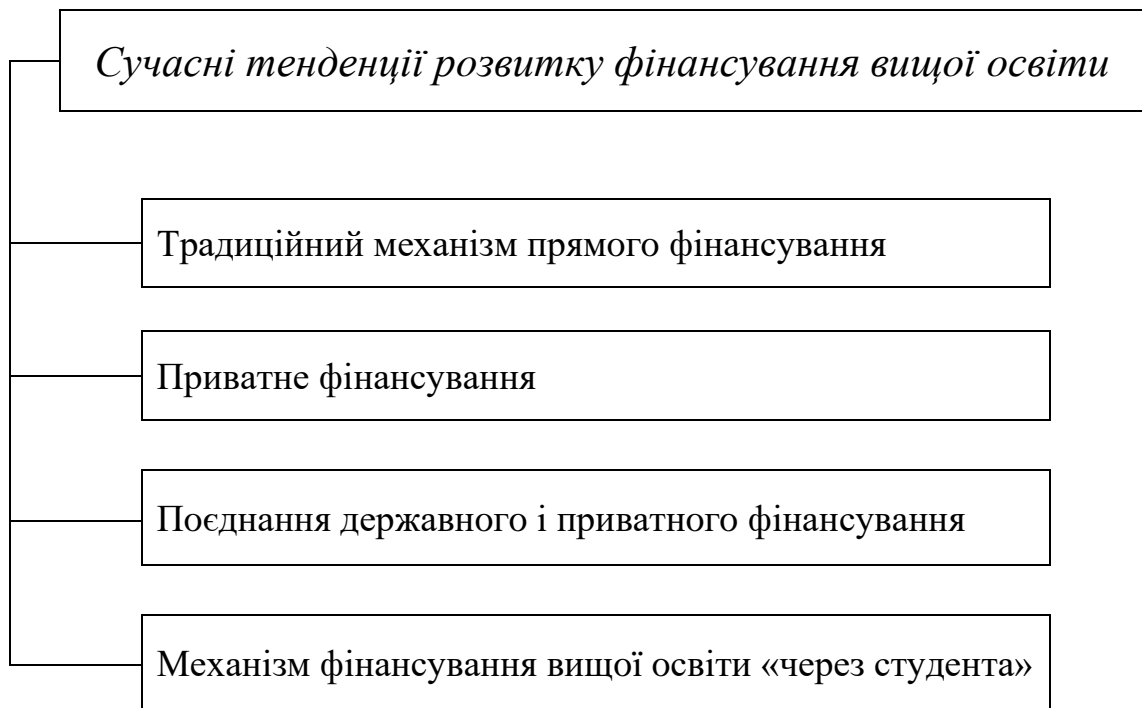

Рис. 3.2. Сучасні тенденції фінансування вищої освіти

Україні потрібна вища освіта, заснована на наукових дослідженнях. Необхідно знайти резерви для матеріальної підтримки аспірантів і докторантів, думати не тільки про те, як припинити відтік інтелектуальних кадрів за кордон, а й почати поступово «повертати їх додому».

Оскільки фінансування з державного бюджету має бути достатнім для забезпечення якості професійної підготовки кадрів, яка визначається освітніми стандартами, то норматив повинен відображати реальну потребу у засобах, а не використовуватися як спосіб розподілу бюджетних засобів і коректуватися в сторону зменшення у зв'язку з їх нестачею.

При кризовому стані бюджетно-фінансової системи України держава не змогла відновити попередні масштаби ресурсного забезпечення сфери освіти. Наслідки ситуації, яка склалася піднімають питання про стабілізацію бюджетного фінансування на основі підходу, який базується на використанні мінімальних соціальних стандартів, які дозволяють встановити нижню межу обов'язкових обсягів фінансування.

При цьому фінансові нормативи повинні відображати ступінь пріоритетності виділення ресурсів на розвиток окремих галузей, в тому числі освіти (про пріоритетність може свідчити частка витрат на освіту у ВВП, в національному доході або у витратній частині бюджету). Вони також можуть виступати як нормативи мінімально необхідного фінансового забезпечення освіти. Крім того, ці фінансові нормативи повинні відображати суспільно необхідні витрати обмежених ресурсів на виробництво одиниці суспільних благ, в тому числі і освітніх послуг (нормативи вартості підготовки одного студента).

В результаті різкого скорочення фінансування галузі різко погіршується матеріально-технічна база навчальних закладів. Особливо різке падіння введення в дію освітянських об'єктів було характерним для вузів I-II рівнів акредитації. Такі масштаби будівництва освітянських об'єктів сприяють руйнації навчально-виховних комплексів. Практично не відбувається відтворення основних фондів освіти[34, с.142].

Викликає занепокоєння стан матеріально-технічної та навчально-лабораторної бази. Спроба окремих керівників вищих навчальних закладів отримати кошти за рахунок здачі в оренду приміщень, надання платних послуг тощо не дає бажаного результату. Зношення основних фондів досягає більше 60%. Фінансування ведеться лише на заробітну плату та стипендії. Через відсутність необхідної навчально-матеріальної бази не атестуються певні спеціальності, припиняється підготовка фахівців у зв'язку з відсутністю матеріально-технічної бази, кадрового потенціалу та організаційно-методичного забезпечення.

На основі нормативу витрат на підготовку одного студента і встановленого контингенту тих, що навчаються, визначається необхідні обсяги бюджетного фінансування. Простота розрахунку витрат на освіту (норматив помножити на кількість студентів) дозволяє побачити реальну потребу освіти в бюджетних ресурсах на будь-якому рівні державного управління. Визначення реальних потреб освіти в бюджетних коштах при

фінансуванні на основі нормативів набуває ваги, оскільки створює нормативну основу для забезпечення державних гарантій прав громадян на доступність і безплатність професійної освіти на конкурсній основі і у співвідношенні з суспільно необхідною потребою у кваліфікованих кадрах, а також дозволяє оцінити, яку частину фінансових засобів необхідно отримати за рахунок позабюджетних джерел фінансування. Слід мати на увазі, що якість освіти є уразливою тоді, коли фінансування освіти є недостатнім. Можна зберегти кількісні показники, але тільки ціною зниження освітньої якості. Якість виявляється слабшою у професійно-технічній та вищій освіті через невідповідність у нових умовах застарілих навчальних планів і програм.

Результативність набуття вищої освіти здебільшого персональна: підвищення соціального статусу і рівня середньої зарплати, ефективніше споживання, поліпшення здоров'я, полегшення доступу до інформації та її сприйняття, розвиток здатності до перенавчання і пристосування. Тому особа і родина повинні сплачувати частину вартості вищої освіти. Аналіз переконує, що раціональна участь студентів в оплаті свого навчання сприяє підвищенню якості та ефективності системи вищої освіти країни.

рекордно низькими цінами, а отже, знижуватимуть якість освіти. Саме тому розвинені країни дуже обережно і виважено експериментують з цим механізмом фінансування. Єдиний випадок порівняно вдалого і тривалого його застосування - у Чилі, що пояснюється специфікою цієї країни і одночасним запровадженням засобів, що попереджають можливість його найгірших наслідків.

Отже, варто прислухатися до думки фахівців, які стосовно "студентського" механізму висловлюються за скомбінованість, коли частина держбюджету як загальносуспільного зиску від вищої освіти виплачується закладу, а його індивідуальна частина - безпосередньо студентові, щоб стимулювати змагання серед ВНЗ.

Існують різні доступні джерела залучення додаткових коштів в освітню сферу, які схематично зображені на рис. 3.3.

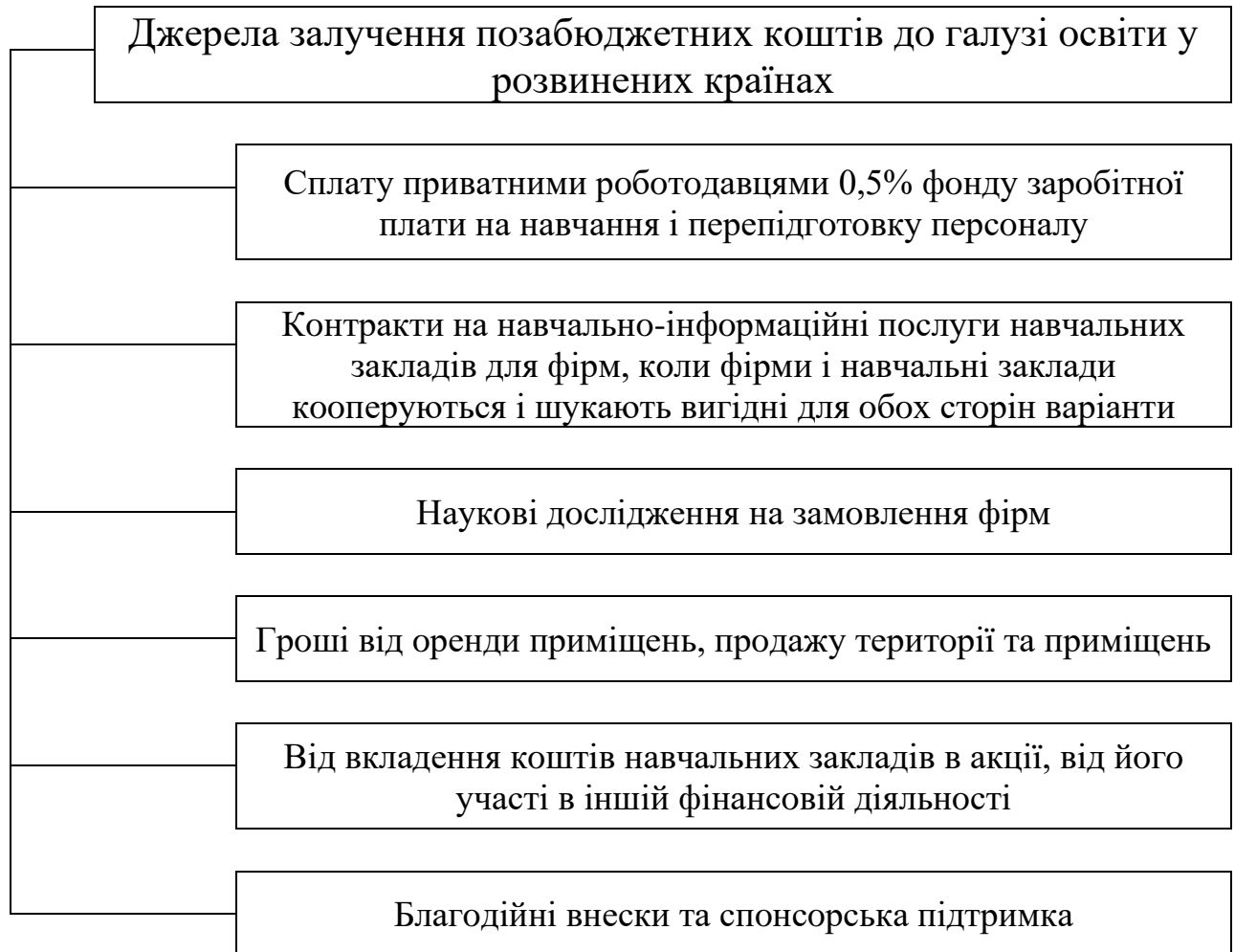

Рис. 3.3. Джерела залучення позабюджетних коштів до галузі освіти

Найпростіший шлях надходження коштів віднайшла, наприклад, Франція, де діє закон про сплату приватними роботодавцями 0,5% фонду зарплати на учнівство і перепідготовку персоналу. Фірма може сама платити ці кошти закладам, які вона обрала. Аналіз дії закону "+0 5%" свідчить, що й він не ідеальний: практично ніколи фірми не спрямовували ці кошти на підготовку студентів перших курсів університетів. Найчастіше вони непропорційно витрачалися на спеціалізовані курси, підвищення кваліфікації персоналу самих фірм-платників.

Другим джерелом додаткових коштів є контракти на навчально-інформаційні послуги ВНЗ для фірм, коли фірми і ВНЗ кооперуються і шукають вигідні для обох варіанти.

Третій шлях - наукові дослідження на замовлення фірм. Це перспективний і складний для класичних університетів курс для залучення позабюджетних коштів. Цей вид фінансової підтримки ВНЗ невпинно розвивається й удосконалюється.

Четвертий шлях - гроші від власності, від продажу території та приміщень, від вкладення коштів університету в акції, від його участі в іншій фінансовій діяльності.

П'яте джерело – благодійні внески та спонсорська підтримка.

Шосте джерело - міжнародна допомога, яку розвинені держави щороку надають бідним країнам Африки і Азії з метою розвитку систем їх освіти. Реальна диверсифікація джерел фінансування вимагає крім усього іншого створення у ВНЗ спеціалізованої структури і залучення до справи фахівців з менеджменту і маркетингу.

Відповідно до Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») основними шляхами реформування фінансового та матеріально-технічного забезпечення освіти є: збереження за державою пріоритету у фінансуванні системи освіти та підвищення ролі регіонів у фінансуванні освітніх потреб; звільнення навчально-виховних закладів від податків на прибуток і додану вартість; створення при Міністерстві освіти централізованих фондів для реалізації загальнодержавних освітніх програм; розширення прав місцевих органів державної влади та органів громадського самоврядування навчально-виховних закладів у визначенні шляхів зміцнення навчально-матеріальної бази, вдосконаленні механізмів їх фінансово-господарської діяльності; запровадження додаткового фінансування навчально-виховних закладів для обдарованих дітей, що мають відповідну ліцензію, зі спеціального фонду Міністерства освіти; заохочення навчально-виховних закладів, які за наслідками акредитації та атестації визнані такими,

що мають позитивний досвід у розробленні і впровадженні нових прогресивних технологій навчання і виховання учнів та студентів, досягають високих результатів; розроблення державних нормативів на проектування, будівництво та реконструкцію всіх типів навчально-виховних закладів та наукових установ з урахуванням перспективних норм загальної площі; заснування державного фонду сприяння громадянам у здобутті освіти в зарубіжних країнах тощо [34, с.137]. Більшість із цих напрямків уже впроваджується в практичну діяльність системи освіти.

З метою стимулювання участі роботодавців у підготовці та працевлаштуванні фахівців необхідно розглянути можливість внесення змін і доповнень до законів України «Про підприємництво» та «Про оподаткування прибутку підприємств» щодо звільнення підприємств, організацій та установ від нарахування внесків на обов'язкове державне соціальне страхування на заробітну плату працівників випускників вищих навчальних закладів, які працюють за фахом, протягом перших трьох років їхньої праці; пільгового оподаткування суб'єктів господарювання, які надають бази для проходження практик студентів вищих навчальних закладів; звільнення від оподаткування передачі матеріально-технічних ресурсів з балансів суб'єктів господарювання на баланси вищих навчальних закладів.

Модернізація освіти в Україні є одним із найважливіших компонентів соціально-економічних перетворень останнього десятиліття. Реформи української освіти ускладнюються нестачею необхідного досвіду, матеріальних і кадрових ресурсів.

Існує кілька підходів до зміцнення системи бюджетного фінансування вищої освіти (рис. 3.4):

встановити мінімальні частки витрат державного і місцевого бюджетів на освіту;

ввести цільові податки або встановити в рамках існуючих податків і податкових ставок певної частки податкових надходжень виключно цільового призначення;

встановити мінімальні нормативи державних витрат, обчислених у грошовому еквіваленті на одну особу або як частка ВВП на сферу освіти в цілому;

розширити перелік видів видатків, що входять до поняття захищених статей бюджету, видатками на освіту.

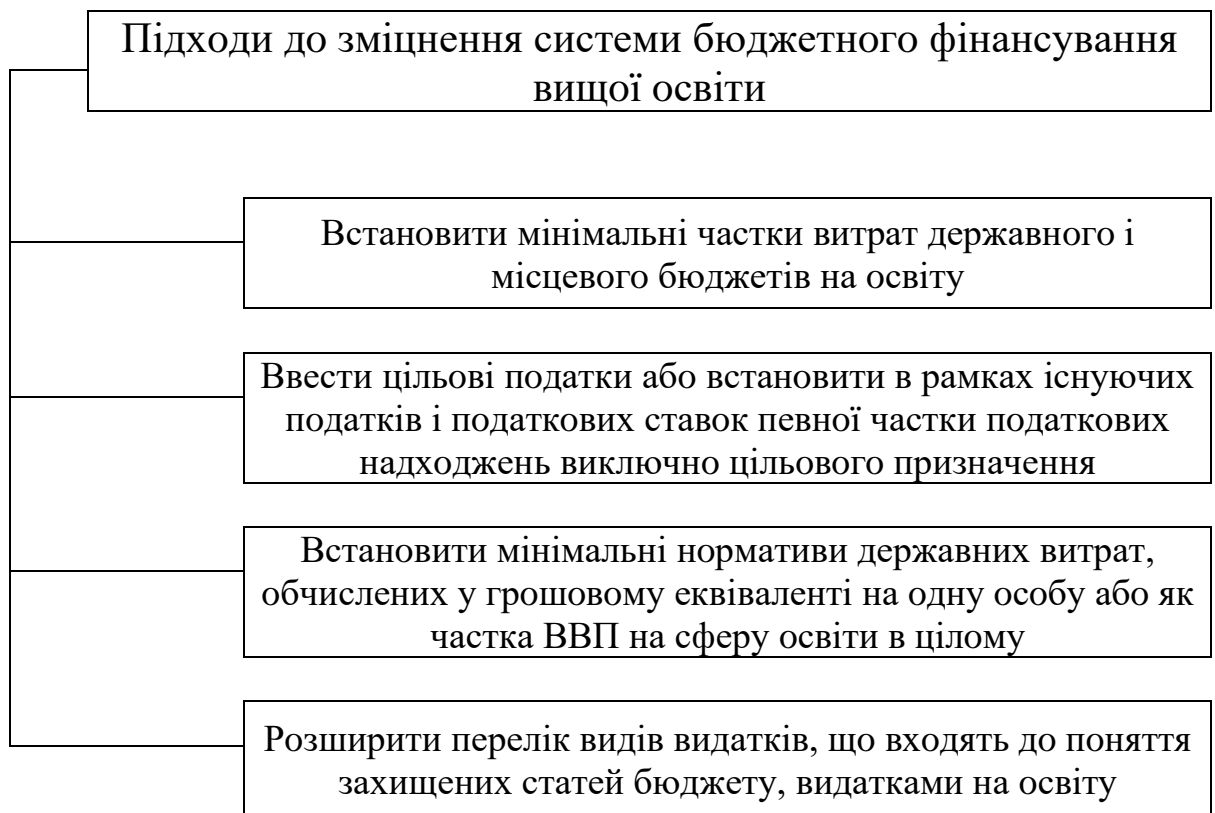

Рис. 3.4. Підходи до зміцнення системи бюджетного фінансування вищої освіти

У першого підходу досить низькі шанси на реалізацію. Таку спробу вже робили: у бюджетній резолюції 2000 р. було визначено мінімальні частки витрат бюджетів у соціальній сфері. Так, видатки на освіту передбачено було встановити відповідно до вимог Закону України «Про освіту», але не нижче 15,6 % від загальних видатків зведеного бюджету України. Досвід свідчить, що на практиці ця вимога не виконується [5].

Другий підхід теж постійно дискутується, спроби його впровадити – марні. За поданням Президента України було прийнято Закон України «Про

додаткові заходи щодо фінансування загальної середньої освіти», яким передбачено закріплення трьох місцевих податків на утримання закладів освіти. Однак поширена думка, що введення спеціальних податків, або цільовий напрямок податкових надходжень гарантував стабільність бюджетного фінансування освітньої сфери, не виправдовує себе. Зазнають також, що даний підхід суперечить самому принципу формування бюджету за рахунок податків, які, незалежно від їх характеру, мають надходити у бюджет, а вже потім розподілятися за статтями державних витрат. Тому норму щодо введення цільових освітніх податків було вилучено.

Третій варіант було реалізовано в Законі України «Про освіту» [5]. Згідно з п. 2 ст. 61 цього Закону потрібно забезпечувати бюджетні асигнування на освіту в розмірі 10 % національного доходу, але це положення з року в рік не виконується. Крім того, у зв'язку з переходом від підрахунків національного доходу до ВВП виникають певні труднощі з розрахунками цього нормативу видатків на освіту.

Активно використовується також четвертий підхід – розширення переліку захищених статей бюджету.

Було запропоновано застосовувати стандарти витрат з розрахунку на кожного студента згідно з особливостями регіону, доступності та якості освітніх послуг. Якщо виходити з того, що державні нормативи, які визначають гарантований мінімум витрат на освіту з розрахунку на одного студента, мають забезпечувати всім громадянам рівні права в одержанні мінімального (базового) набору освітніх послуг, то застосування таких нормативів повинно бути однаковими для жителів всіх регіонів держави. Допустимі лише розходження, обумовлені екологічними факторами. Тим регіонам, де фактичні витрати нижчі за нормативні, доведеться збільшувати субвенції з державного бюджету, а в регіонах, де фактичні витрати вищі за нормативні, введення подібних стандартів нічого не змінить [19, с.105].

Нормативи витрат на освіту мають передбачати для кожного регіону свій обсяг фінансування. Для цього на регіональному рівні потрібно

встановити, по-перше, нормативи витрат за окремими статтями витрат ВНЗ; по-друге, нормативи витрат, необхідних для надання переліку освітніх послуг з розрахунку на одного студента. Головною причиною невиконання затвердженої системи соціальних нормативів у регіонах була й залишається слабка їх реалізація через нерозробленість відповідного механізму впровадження.

Фінансування з розрахунку на кожного студента пов'язане з наданням їм свободи вибору, що приведе до конкуренції на ринку освітніх послуг, адже навчальний заклад, який надає якісні послуги і користується попитом, отримуватиме більше коштів. Така система дозволила б виявити слабкі ВНЗ та прийняти відповідні рішення щодо їх реформування.

Отже, підсумовуючи все вищесказане та використовуючи досвід зарубіжних країн, в Україні з метою покращення фінансового забезпечення вищої освіти, необхідно звернути увагу на застосування прямих механізмів фінансування, таких як: фінансування «за результатами», адже справедливо, коли держава в більшій мірі фінансуватиме ВУЗи, які випускають конкурентоспроможного та високоосвіченого фахівця, який вільно почуватиме себе на ринку праці. Щодо договірної фінансування, то з даного методу фінансового забезпечення можна було б запозичити високий ступінь контролю уряду та інших контролюючих установ за ефективністю використання виділених коштів з державного бюджету на функціонування закладів вищої освіти і надання ними якісних освітніх послуг. Також у сфері вищої освіти нашій країні варто покращити застосування грантів та знижок в оплаті здобуття вищої освіти як заохочення для найталановитіших студентів і забезпечення їм стовідсоткової гарантії здобути якісну вищу освіту.

Таким чином, на нашу думку, саме збільшення диференціації видів фінансового забезпечення вищої освіти з усіма його особливостями зможе значно підвищити освітній рівень населення країни. Адже саме доступна та якісна освіта є значним стимулом економічного зростання нашої країни та підвищення життєвого рівня населення.

Розширення джерел фінансування проявляється також в залученні в сферу вищої освіти різних позабюджетних ресурсів. Основними напрямками такого фінансового забезпечення вищої освіти є надання навчальними закладами платних послуг, меценатство, спонсорська підтримка, а також кредитування як вищих навчальних закладів, так і студентів, які користуються послугами ВУЗів. Щодо кредитування галузі вищої освіти, то досвід зарубіжних країн переконує, що принцип кредитування населення з метою отримання вищої освіти успішно реалізується, наприклад у Франції, ця система набула помітного розвитку. У Великобританії та Швеції освітянські кредити теж мають попит у населення. В Україні освітнє кредитування знаходиться лише на стадії становлення.

3.3. Механізми залучення позабюджетних коштів фінансування освіти

Державна підтримка вищої освіти, якою б вона не була, не може забезпечити повного задоволення потреб вищого навчального закладу і його конкурентоспроможність. Насамперед тому, що будь-які централізовані «вливання» в економіку в більшості випадків однаково щедро субсидують як передові, так і відстаючі вузівські структури. Більше того, «соціальна нерівність» сприяє розвитку макроекономічного популізму - перерозподіл доходів від конкурентоспроможних секторів до неконкурентоспроможних. У цих умовах важливого значення набуває позабюджетна діяльність вузів, яка тісно пов'язана з процесами комерціалізації. Тому дослідження проблеми комерціалізації є актуальним для системи удосконалення фінансового забезпечення вищого навчального закладу. Особливо гостро ця проблема стосується фінансування відділень ВУЗів.

Проблема комерціалізації ВНЗ є частково дослідженою в українській науці, але майже не дослідженим є питання залучення коштів різних підприємств, організацій і приватних осіб, які бажають підтримати систему

вищої школи. Ці питання досліджують І. Александров, Й. Бескид, Є. Бойко, В. Буковинський.

В українській науковій школі існує різне ставлення до проблеми комерціалізації системи освіти. Ряд науковців дотримуються думки, що освіта має фінансуватися за рахунок державних джерел. Досвід більшості зарубіжних країн свідчить, що в них лише частково забезпечують розвиток освіти за державний кошт. Це дозволяє ВНЗ мати бюджети розвитку, а не бюджети «виживання». Ми дотримуємось думки, що комерційна діяльність ВНЗ має забезпечувати значну частку надходжень до бюджетів вузів, насамперед у трансформаційний період [20, с.167].

Сьогодні очевидно, що будь-який ВНЗ, або його відділення повинні навчитися залучати додаткові кошти. Про правильні пропорції державних і приватних джерел фінансування вищої школи сьогодні говорити не доводиться. Система вищої освіти поки що слабо втягується в ринкові відносини. Міркування про те, яка модель (американська з переважно приватними ВНЗ чи європейська із солідною державною підтримкою) краща, не мають сенсу.

Очевидно, право на існування мають обидві моделі, хоча кращою є їх поєднання. Це означає, що розвиток вищої професійної освіти передбачає гармонійне поєднання часткового державного фінансування (через виплати студентам за навчання й пряме субсидування) з додатковим залученням коштів із приватних джерел, наприклад, у вигляді спонсорської допомоги.

Для свого відтворення вища школа може залучати пряме фінансування. У той самий час вона може займатися комерційною діяльністю й використовувати для свого розвитку приватні інвестиції.

Аналіз можливих джерел фінансування діяльності вузів, дозволяє зробити висновок про те, що як джерела, так і кошти залучення можуть мати різну природу.

Джерелами фінансування можуть виступати не лише державні кошти. Істотним внеском у розвиток вищої освіти є залучення коштів різних

підприємств, організацій, приватних осіб, які бажають підтримати систему вищої школи.

Важливим фактором підвищення комерційної привабливості вузу є суспільне визнання високого рівня освіти, що надається певним навчальним закладом. Отримуючи освітню послугу, людина повинна бути впевненою в тому, що здобуває не лише диплом, а й реальну користь у вигляді певних навичок, знань, умінь.

Фінансування вищої школи має здійснюватися як із державних джерел, так і з приватних: державне здійснюється загальнодержавним і місцевими бюджетами, а недержавні джерела фінансування можна розділити на субсидування окремих студентів і вузів.

У світі існують різні системи фінансування освіти: французька - з повним державним фінансуванням; американська - з переважно приватним. Так, у США в 1964 р. конгрес схвалив існуюче раніше в багатьох штатах створення професійних навчальних закладів за рахунок коштів, отриманих окремими штатами від продажу земель, і заснував так звані земельні субсидії для осіб, які бажають вивчати сільськогосподарські й інші технічні дисципліни.

Розширення послуг, що забезпечувалися сільськогосподарськими коледжами штатів, відіграло значну роль у поліпшенні агрокультури у США.

Університети й коледжі штатів, а також коледжі з неповним курсом дали можливість отримати освіту багатьом студентам, які в будь-якому іншому випадку не могли б дозволити собі навчання в них. У 1985-86 академічному році плата за навчання для студентів державних коледжів та університетів у середньому становила 1040 дол. порівняно з 5720 дол. для студентів приватних інститутів [37, с.324].

На сучасному етапі складно говорити про досягнення в сільському господарстві України. Працівники, які не мають навіть закінченої середньої освіти, не кажучи про спеціальну і вищу, не можуть впроваджувати й

обслуговувати нову техніку, розробляти передові технології, забезпечувати ефективну організацію праці.

Одним із перспективних напрямів розвитку вищих навчальних закладів в Україні буде створення, розвиток і введення спеціальних фондів для підтримки наукових і методичних робіт у ВНЗ. Це зумовлено тим, що фундаментальна наука входить у так званий неринковий сектор і тому не може бути орієнтована на комерційні принципи. Прикладна ж наука може й повинна вписуватися в ринок. Джерелами фінансування цих фондів (рис. 3.5) можуть стати як цільові державні кошти, так і внески приватних осіб, організацій. Розпорядниками коштів будуть керівники фондів, контролювати їх витрати повинні ті, хто фінансує, тобто державні або приватні організації й особи [28, с.61].

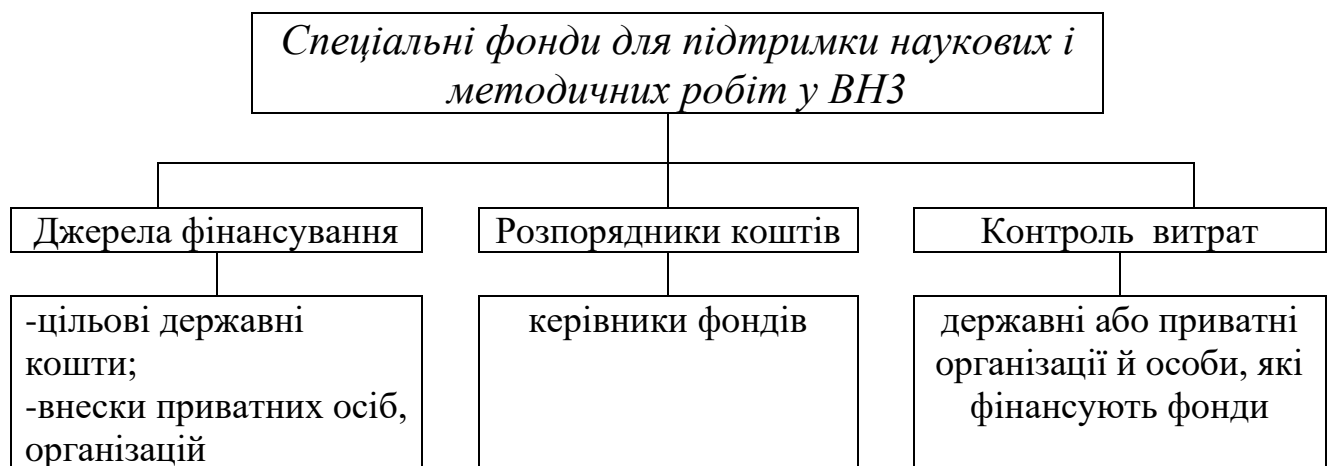

Рис. 3.5. Спеціальні фонди для підтримки наукових і методичних робіт у ВНЗ

Система державного фінансування загалом розписана в урядових стратегічних програмах, але питання залучення коштів некомерційних організацій і приватних осіб у науковій літературі й державних проектах майже не розкриваються. В результаті реально керівники ВНЗ не завжди мають уявлення про всі можливості пошуку таких джерел.

На практиці фінансування може здійснюватися як на безоплатній, так і на компенсаційній основі. До першої групи будуть входити благодійні й

спонсорські пожертвування, до другої - цільові вкладення з поверненням коштів у різній формі.

Прикладом спонсорської допомоги можуть бути перерахування на рахунки ВНЗ коштів, забезпечення технікою, устаткуванням і навіть простий дозвіл на безкоштовну або частково оплачувану оренду лабораторних чи навчальних корпусів. При цьому, крім державних програм і благодійних фондів, цю діяльність проводять і великі корпорації. Розподілом коштів на цільові проекти в розвинутих країнах займаються численні благодійні фонди й організації як загального призначення, так і цільові («Червоний Хрест», «Проти раку», дитячі, житлові, допомоги біженцям, екологічні тощо). Вони також виділяють частину коштів на науку й освіту.

Щоб в Україні бізнес набув цивілізованих ознак і визнання суспільства, подібні програми є життєвою необхідністю. Практично повна їх відсутність сьогодні зумовлена недовірою громадян і корпоративних осіб до того, що кошти будуть використані за призначенням.

ВНЗ, які мають потребу в таких коштах, повинні почати розроблення та здійснення спеціальних програм, у тому числі просвітницьких. Більше того, їм необхідно довести суспільству, що такі фонди можуть ефективно функціонувати. Якщо їх кошти підуть на першочергові потреби за призначенням, то в короткий термін з'явиться можливість створити мережу таких фондів по всій країні [56, с.501].

Цілком можливо, що така програма може бути ініційована на рівні уряду, а також зацікавлених міністерств і відомств, зокрема міністерств освіти і науки, охорони здоров'я, а також установами, що опікуються соціальними проблемами.

На відміну від України, за кордоном засоби масової інформації добровільно повідомляють про добродійність і спонсорство, можливо, тому, що компанії, вдячні за таке безкоштовне просування, згодом розміщують у них рекламну інформацію.

Слід розрізняти меценатство (добродійність) і спонсорство.

Благодійні акції або програми, як правило, не мають на меті широкого висвітлення в засобах масової інформації або іншого піарівського ефекту. Підприємства та громадяни безоплатно допомагають дитячим будинкам, лікарням, ВНЗ, екологічним товариствам, бажаючи забезпечувати їм умови для існування та процвітання.

Спонсорство має цілком матеріальну основу: формування позитивного іміджу торговельної марки, просування продуктів і послуг на ринку, розширення поінформованості споживачів про свою компанію.

Реальний прибуток одержують і ті, хто вкладає кошти у венчурний бізнес, що розвивається в рамках науково-дослідних центрів (наукових парків) при університетах [40].

Кожний із таких парків є певною інфраструктурою (офісні й виробничі площі, телефони, комп'ютери, інше необхідне устаткування), відкритою для будь-якої компанії, що бажає співпрацювати із ученими з «материнського» університету або розробляє в його надрах свою технологію. Є консультанти із усіх питань, які готові перетворити ідею в бізнес-план, допомогти знайти кредит і команду однодумців.

Якщо аспірант у процесі роботи над дисертацією висунув ідею, яка дасть прибуток надалі, він приносить її в парк. Проект, визнаний перспективним, одержує підтримку, що надається строком на півроку. Якщо через півроку фірма не відбулася, допомога припиняється й звільняється місце для нового проекту. Якщо вона виявилася «життєздатною», то її продовжують фінансувати. За це науковий парк одержує частку в капіталі підприємства [40].

В Україні також можна організувати подібний центр. Більшість старих університетів мають відповідні площі, але використовують їх неефективно, або ж здають в оренду іншим фірмам. Кошти для початку розвитку наукових парків можуть виділяти самі університети, а також місцеві або державні органи влади, приватні особи, комерційні підприємства. Лише 20-30% усіх проектів виявляються успішними, але це дає змогу функціонувати

відповідним розробкам, оскільки вкладення у венчурний бізнес у звичайних умовах виявляються менш ефективними - лише близько 5% із них залишаються життєздатними через 5 років [34, с.137].

Лише за умови органічної єдності між навчальним і дослідницьким процесами можливе виховання людей, які згодом будуть серйозно займатися науковою діяльністю, науково-практичними розробками. Це дасть змогу країні вийти на світовий ринок у ранзі високотехнологічної держави, а не сировинного придатка. Важливим джерелом доходів може стати для вищих навчальних закладів організація платного навчання. Треба приділяти більше уваги програмам підвищення кваліфікації, можливості одержання другої вищої освіти. Комерційна основа цих форм освіти очевидна. Створюватися ці програми можуть або для широкого кола осіб, або для окремих підприємств, організацій. У першому випадку організуються спеціальні курси, на які можуть бути зараховані всі бажаючі, у другому - кожна програма створюється з урахуванням потреб окремих компаній або організацій[33, с.14].

Отже, можна сформулювати наступні висновки:

необхідно впорядкувати податкове й бюджетне законодавство для того, щоб в освіту та вузівську науку залучати кошти з недержавних джерел;

при формуванні спеціальних (іменних) фондів приватними особами, підприємствами або організаціями слід передбачити, щоб кошти цих фондів не обкладали податками;

вкладників коштів слід звільнити від податків із зменшенням оподатковуваних сум.

З макроекономічної точки зору, держава при цьому втрачає частину податків, однак незрівнянно більше вона при цьому здобуває:

у вищу освіту буде забезпечений притік коштів, які в протилежному випадку будуть перераховані з бюджетів (тобто із тих же податків) або приховані від оподаткування;

ВНЗ можуть отримати більші кошти, ніж це передбачено бюджетним фінансуванням і самофінансуванням студентів. За рахунок цього з'являться додаткові можливості для вирішення таких проблем, як виплата заробітної плати співробітникам і студентам, стимулювання наукових досягнень, зміцнення матеріально-технічної бази навчання, створення сучасних навчальних класів і лабораторій;

у результаті забезпечення гідної оплати праці у ВНЗ повернуться кращі викладацькі та наукові кадри, перспективна молодь;

підвищиться соціальна й економічна оцінка вузівської роботи, у результаті чого може бути забезпечене істотне скорочення «витоку» кваліфікованих кадрів за кордон. Більше того, з'явиться можливість залучення у вітчизняні ВНЗ кращих учених і викладачів з інших країн, насамперед із ближнього зарубіжжя.

Реформування вищої школи, у тому числі посилення комерційної складової діяльності ВНЗ, має підняти їх престиж. Комерціалізація системи вищої освіти України має важливе значення щодо нагромадження позабюджетних коштів, які мають забезпечити ефективний розвиток вищої освіти в умовах реформування.

На рис. 3.6 представлені основні етапи і методи ціноутворення платних освітніх послуг за моделлю залучення додаткових позабюджетних коштів.

Цілі і завдання платної освітньої діяльності втілюються в стратегічній маркетинговій програмі, яка постійно коректується і доповнюється внаслідок зміни ринкових ситуацій. Програма необхідна для взаємозв'язку цілей розвитку навчальних закладів з перспективами та напрямками їх платної освітньої діяльності.

.Освітні установи повинні мати стратегічну маркетингову програму на три - п'ять років, на основі якої вони формують свої стратегічні плани, що включають такі блоки: 1) цілей; 2) стратегії господарського портфеля; 3) стратегії зростання.

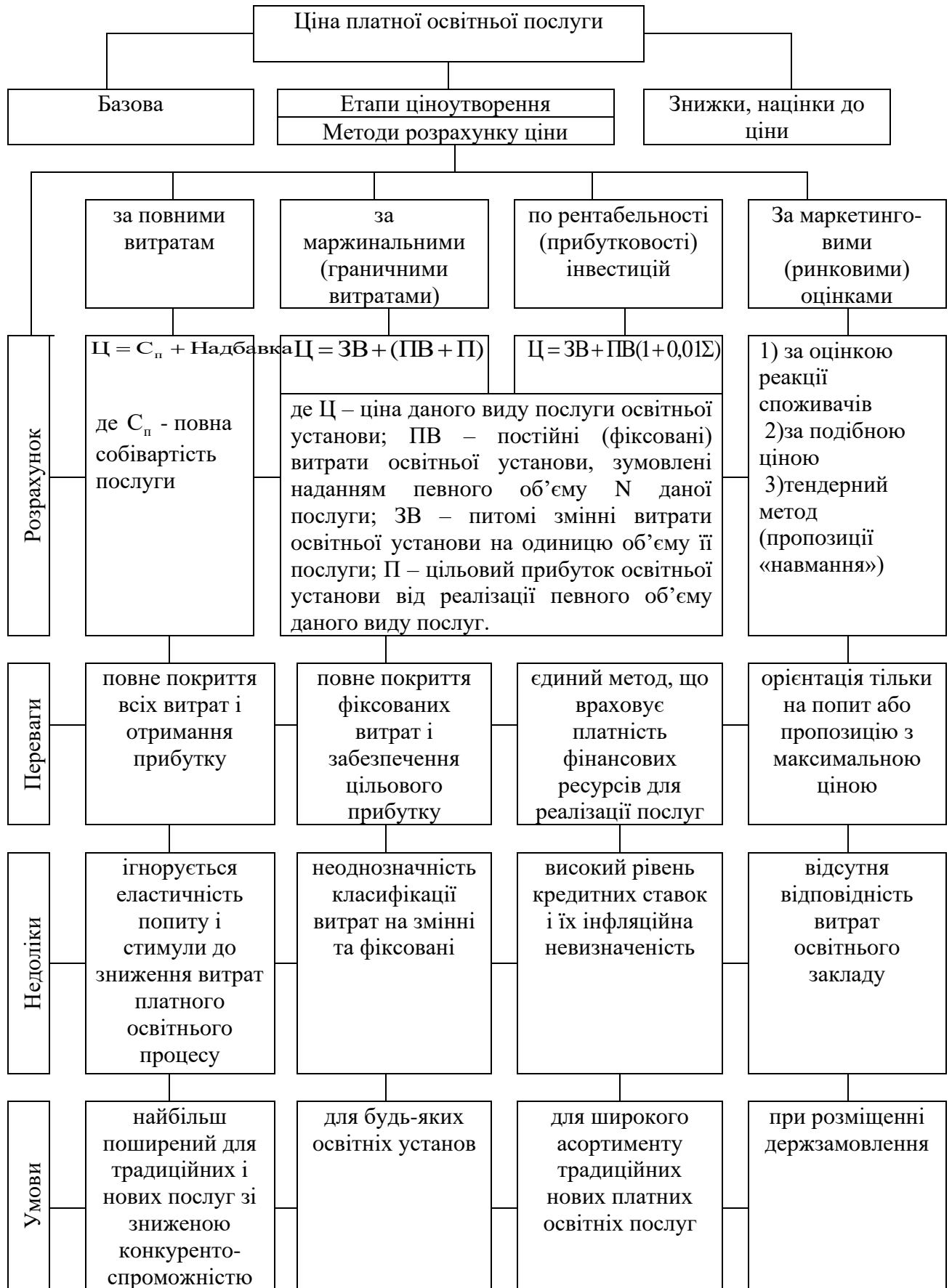

Рис. 3.6. Основні етапи і методи ціноутворення платних освітніх послуг за моделлю залучення додаткових позабюджетних коштів

Перший блок формують залежно від прогнозованого терміну отримання результату: середньострокові і довгострокові цілі - якщо результат очікується в перспективі до п'яти і більше років; короткострокові (поточні) цілі - якщо результат очікується в найближчому майбутньому (наприклад, протягом року). Далі кожним навчальним закладом формується дерево власних цілей платної освітньої діяльності, при побудові якого можливо задіяти три принципи. Перший - по тимчасових інтервалах, коли головна (генеральна) мета визначає інші довгострокові цілі, які в свою чергу визначають середньострокові, а останні - поточні цілі. Другий принцип - за функціями, коли генеральна мета - це мета всієї платної освітньої діяльності навчального закладу, яка визначає мету його окремих структурних підрозділів. Третій - що поєднує перші два принципи. Всі ці ситуаційні цілі та їх складові систематизовані у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Систематизація цілей платної освітньої діяльності навчальних закладів

Короткострокові	Середньо-і довгострокові (стратегічні)
1. Поточний прибуток максимізація поточного прибутку; зростання оборотності засобів; 2. Виживання забезпечення окупності витрат; збереження існуючого становища	1. Прискорення реалізації 2. Завоювання певної частки ринку 3. Якість забезпечення лідерства; збереження лідерства

Блок стратегії розвитку портфеля платних освітніх послуг диференціюється за структурними підрозділами навчального закладу, які надають послуги і працюють на певний ринок або його сегмент (кожний такий підрозділ називають стратегічним господарським підрозділом). Блок стратегії зростання платної освітньої діяльності включає такі основні напрямки розширення ділової активності навчального закладу: 1) «углиб» - сегментацію існуючих ринків з охопленням нових груп споживачів, 2) «вшир» - диверсифікацію платних послуг на основі нових видів як профільних, так і непрофільних для освітнього закладу послуг; 3)

інтернаціоналізацію платної освітньої діяльності за допомогою освоєння нових закордонних ринків; 4) кількісне зростання - нарощування обсягів послуг, що надаються при їх незмінній номенклатурі. о

Таким чином, маркетинг послуг освітнього закладу має свої особливості. Вони обумовлені специфікою надаваних послуг і організацій, що їх надають. Сьогодні цей маркетинг покликаний стати основою не тільки планування позабюджетних доходів навчальних закладів, а й формування ними стратегії захоплення, утримання і розширення ринку споживачів.

Якщо дану стратегію застосувати для Гайсинського медичного коледжу, то за три-чотири роки залучення позабюджетних коштів зросте у декілька раз. Коледжу треба відкривати нові напрями підготовки фахівців, за пріоритетними напрямками.

Отже, ми бачимо, що в сучасних умовах неможливо якісно організувати освітню діяльність без залучення додаткових позабюджетних джерел фінансування. У першу чергу це стосується розширення напрямів освітньої діяльності на платній основі, впровадження стратегічного маркетингу в структуру управління університетом і відпрацювання ефективних заходів по економії трудових і матеріальних ресурсів.

Для вирішення цих завдань необхідно:

проведення радикальних змін у змісті, формах і методах підготовки фахівців з урахуванням перспектив розвитку регіону;

подальше розширення наукових досліджень як фундаменту підготовки фахівців і наукових працівників;

тісної взаємодії університету з навчальними закладами загальносередньої і професійної освіти з метою відбору для навчання у вищій школі найбільш підготовлених випускників шкіл і професійних училищ, створення спільної системи до вузівської підготовки.

